

БУРАБАЙДЫҢ
ТУРИСТІК
ӘЛЕУЕТІ МОЛ

4-бет

КІТАПХАНА –
РУХАНИЯТ
ОРТАЛЫҒЫ

10-бет

АЛАША-ХАН,
БАТЫР МАНАС И
ФОРМИРОВАНИЕ
НАЦИОНАЛЬНОГО
САМОСОЗНАНИЯ

13-бет

ҚАЗАҚҰНІ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

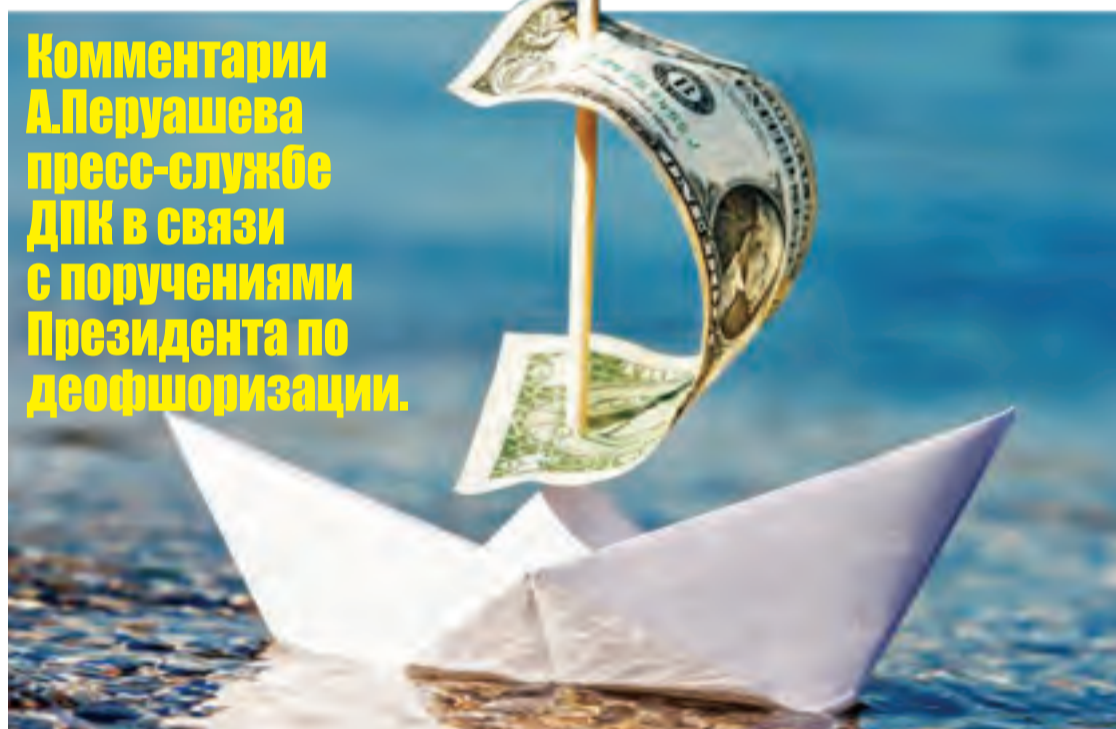
qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№1 (768), 9 қаңтар, 2018

КАК ВЕРНУТЬ 138 млрд. ДОЛЛАРОВ В КАЗАХСТАН?

Комментарии
А.Перуашева
пресс-службе
ДПК в связи
с поручениями
Президента по
деофшоризации.

Наша фракция неоднократно предлагала правительству внедрять такие превентивные механизмы. В частности, запретить предприятиям, размещающим свои средства в офшорах, пользоваться государственными мерами поддержки – налоговыми льготами, субсидиями, преференциями, участвовать в госзакупках и закупках квазигосударственного сектора. И если уж эти предприятия, например, банки, получают господдержку, то ставить условием возврат их активов в Казахстан. С тем, чтобы государство видело, как этой поддержкой уважаемые господа распоряжаются.

6
бет

СЫРАҒАНДЫ САҒЫНАМЫЗ

Қазақ поэзиясының соңғы елу жылдық тарихында Сырбай Мәуленовтің есімі аса құрметпен аталады. Алғашқы өлеңге әуестігін соғыстан бұрын бастап, ақындық талантын Отан соғысының майданында ұштаған Сырбай содан бергі дәуірдің бәрінде де белсенді ақындық өнерімен көзге түсті. Ол қазақ поэзиясына өзіндік өрнегін, шеберлігін, жаңалығын алып келіп, өзінен кейінгі ұрпақтың осы жолдағы ізденісіне үлгі болды...

8-9
бет

ТІЛІМІЗ ТІЛІМДЕНБЕСІН!

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ – ҚАЗАҚ ТІЛІ!
АЛАЙДА ҚАЗАҚ ТІЛІМІЗ ШЫН МӘНІНДЕ
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛГЕ АЙНАЛДЫ МА?

Көшедегі жарнамалардың қазақ тілінде қате жазылуы әлі күнге дейін орын алып отыр. Көше жарнамалары тұрмақ мекемелерде мемлекеттік тілде жазылған тақтайшалардағы қателіктерді де көз көріп жүр.

7
бет

АЛАШ АРЫСТАРЫНЫҢ АМАНАТЫ

Бытыр жүз жылдығын атап өткен Алаш қозғалысының тарихы жайлы баяндағанда, Алаш үкіметі құрылғанға дейін, құрылғаннан кейін және де Алаш үкіметі күштеп таратылғаннан кейін деп үшке бөлсек дұрыс болар, әрине...

11
бет

Хаким ОМАР:

ПОЧЕМУ БОГАТЫЕ КАЗАХИ ИМЕЛИ НЕСКОЛЬКО ЖЕН

Почему раньше у нас не было детских домов, а богатые казахи имели несколько жен? Почему токал не скрывала свои отношения от людей? Почему не было одиноких женщин? О роли рода в системе семейных ценностей, о традиционной семье казахов и т.д. мы беседуем с писателем, исследователем, директором издательства «Темірқазық» Хакимом Нурланулы Омаром.

12
бет

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына арналған кезекті жолдауын жария етті. Бұл жолғы жолдау «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» деп аталған және негізгі он бөлімнен тұрады.

«Көл-көсір мұнайдың» дәуірі аяқталып келеді. Елімізге дамудың жаңа сапасы қажет. Жаһандық трендтер көрсетіп отырғандай, ол, бірінші кезекте, Төртінші өнеркәсіптік революция

ӨНЕРКӘСІПТІ ДАМУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

элементтерін кеңінен енгізуге негізделуі тиіс» делінген жолдауда. Ол үшін елімізді индустрияландыру жаңа технологияларды енгізудің көшбасшысына айналуы тиіс. Кәсіпорындарымызды жаңғыртуға және цифрландыруға бағытталған, өнімнің экспортқа шығуын көздейтін жаңа құралдарды әзірлеп, сыннан өткізу қажет. Оған қоса ІТ және инжинирингтік қызмет көрсетуді дамыту ерекше маңызға ие болып отыр. Білім беру жүйесін, коммуникация мен стандарттау салаларын жаңа индустрияландыру талаптарына бейімдеу қажет болады.

Екіншіден, ресурстық әлеуетті одан әрі дамытып, шикізат индустрияларын ұйымдастыру ісін, табиғи ресурстарды басқаруға қатысты ұстанымдарды сыни тұрғыдан қайта пысықтап, кәсіпорындардың энергия тиімділігі мен энергия үнемдеуге, сондай-ақ энергия өндірушілердің өз жұмыстарының экологиялық тазалығы мен тиімділігіне қойылатын талаптарды арттыру керек.

Үшіншіден, «Ақылды технологиялар» арқылы агроөнеркәсіп кешенін қарқынды дамыту мүмкіндігі пайдаланып, аграрлық саясат еңбек өнімділігін түбегейлі арттыруға және өңделген өнімнің экспортын ұлғайтуға бағытталуы керек. Төртінші бағыт – көлік-логистика инфрақұрылымының тиімділігін арттыру. Заманауи шешімдер логистиканың барлық буынының өзара байланысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бесіншіден, құрылысқа және коммуналдық секторға жаңа технологияларды енгізу. Баспанамен қамту көрсеткіші соңғы 10 жылда бір тұрғынға шаққанда 30 процентке өсіп, бүгінде 21,6 шаршы метрді құрады. Бұл көрсеткішті 2030 жылы 30 шаршы метрге дейін жеткізу керек.

Алтыншы бағыт қаржы секторын қайта жаңғыртуға арналған. Банктік портфельдерді «нашар» несиеден арылту ісін аяқтап, ол үшін банк иелері шығындарын мойындай отырып, экономикалық жауапкершілік алуға тиіс. Акционерлердің аффилирленген ком-

паниялар мен жеке адамдардың пайдасы үшін банктерден қаржы шығаруы ауыр қылмыс болып саналуға тиіс. Ұлттық Банк тарапынан қаржы институттарының қызметін қадағалау қатаң, уақтылы әрі нәтижелі болуы керек. Мемлекет қарапайым азаматтардың мүдделерін қорғауға одан әрі кепілдік береді. Жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заң қабылдауды тездету қажет.

Адами капитал – жаңғыру негізі. Бұл туралы жетінші бөлімде көрсетілген. Адамдарымыздың жан-жақты дамуы үшін білім беру, әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау саласы жұмыстарын жақсарту қажет. Жолдауда тіл мәселесіне де мол орын берілген. Сол сияқты тиімді мемлекеттік басқаруды жетілдіру, жемқорлыққа қарсы күресті күшейту мен «Ақылды қалалар» бағдарамасын енгізу өңірлік дамудың, инновацияны таратудың және еліміздің барлық аумағында тұрмыс сапасын арттырудың локомотивтеріне айналатыны айтылған.

ЖҮРГІЗУШІЛЕРГЕ ЖЕҢІЛДІКТЕР ЖАСАЛДЫ

Әкімшілік құқықбұзушылық кодексіне бірқатар түзету енгізілген соң айыппұл көлемі азайтылды. Айталық, жылдамдықты асыру, жаяу жүргіншіге жол бермеу, көлігін сақтандырмау секілді заңбұзушылықтарға қатысты айыппұлдар көлемі біршама қысқартылған. Айыппұлдарын төлеу жолдары да мейлінше жеңілдетілген.

Заң көптеген жүргізушілердің талап-тілегін ескерген. Осы орайда Әкімшілік құқықбұзушылық кодексінегізіндегі 40 бірдей ереженің айыппұл көлемі азайтылған. Бұл өзгерістер көлік айдаған адамның қай-қайсысы да кездесетін сақтандыру, жол қозғалысы ережесін бұзу немесе қайтара бұзу жағдайларының бәріне қатысты. Төмендетілген айыппұл мөлшерінің ең көлемдісі мүгедектер орнына тұрып алатындарға қатысты. Әдетте мұндай әрекеттер үшін полициялар қатты жазалайтын. Енді оның ақысы 50-ден 10 АЕК, немесе 113 450 теңгеден 24 050 теңгеге бір-ақ төмендетілген. Жаяулар жолағына қатысты тәртіптің ақысы да екі есеге азайған. Жүргіншілерге жол бермеу жағдайларында жүргізушілер полицияның қолына түссе бұрынғыдай 20 емес, 10 АЕК көлемінде төленеді.

Мәселен, жүріс жылдамдығы рұқсат етілген деңгейден сағатына 10-20 шақырым аралығында асып кетсе, жүргізуші 10 емес, 5 АЕК көлемінде төлейді. Сағатына 20-40 шақырым аралығында 10 АЕК, сағатына 40 шақырымнан да асып кетсе, 20 АЕК-ке тең айыппұл төлейді.

Бұл Әкімшілік құқықбұзу-

шылық кодексіне енгізілген түзетулердің ең негізгілері. Осы айыппұлдарды төлеу мәселесінде де бірнеше мүмкіндік ұсынылып отыр. Яғни, ақша санап, пошта жағалаудың қажеті жоқ. Үкіметтің «egov» порталы бұрынғысынша қызмет етіп тұр. Оған әрбір жүргізуші тіркеліп, сосын жеке идентификациялық коды мен құпия сөзін енгізіп, кәдуілгі сайт қолданушысы ретінде тиісті ақысын онлайн төлей алады. Сонымен бірге, төлемнің мобильді қосымшалары да қарастырылған. Жалпы, осы айыппұл төлемдерінің барлығында да түбіртектер алу қажет емес. Яғни, әкімшілік полиция органдарында ешкім оны сұрамайды. Барлығы электронды түрде базаға тіркеліп тұрады.

ҰЯЛЫ БАЙЛАНЫС АБОНЕНТТЕРІ ҚАРЫЗҒА БАТПАЙДЫ

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрі Дәурен Абаев өзінің әлеуметтік желідегі парақшасында байланыс қызметін көрсету ережесіне жаңа өзгертулер енгізіліп жатқаны туралы мәлімдеді.

Өзгертулер ұялы байланыс абоненттері көптен бері айтып жүрген бірқатар проблеманы шешуге бағытталғанын айтқан Дәурен Абаев бұл қадамға баруға негіз болған мысалдарды да атап көрсетті.

«Жаңа ереже байланыс операторларына жеке шотта қаражат болмаған жағдайда қызмет көрсетуге тосқауыл қойып отыр. Бұл негізінен роуминг қызметіне қатысты. Осылайша, біз абоненттік номердің «минус» болуының, яғни қарыз болып қалуының алдын аламыз. Сондай-ақ, бұдан былай ауыстырылған номерге қонырау шалу кезінде «beer» қосу сигналын еріктен тыс орнату практикасы жойылады. Енді шақыру сигналының алдында қосымша акустикалық сигналдар мен паузаларды орнату абоненттің өтінішімен ғана іске асады», – деді министр.

Министр Байланыс қызметіне өзгерту енгізу барысында кол

жеткізу мүмкін болатын өзге де артықшылықтарды атады. «Сонымен қатар, абонентке ussd команда немесе смс жіберуді енгізу арқылы қосымша байланыс қызметтерін таңу проблемасы да шешілді. Енді клавишті қателесіп басу, кездейсоқ хабарлама жіберу немесе басқа да байқаусызда болған әрекеттер салдарынан қажетсіз қызметтерге қосылып кетпейсіз. Жақын уақытта құжаттың толық мәтіні БАҚ-та жарияланады, осыдан кейін 10 күннен соң ол күшіне енеді», – деді Дәурен Абаев.

ОЛИМПИАДАДА КӨК ТУЫМЫЗДЫ ӘЖҒАЛИЕВ КӨТЕРЕДІ

Бір айдан кейін, ақпан айының тоғызында Оңтүстік Кореяның Пхенчхан қаласында Қысқы Олимпиада ойындарының алауы тұтанады. Қазақстан командасы алпысқа жуық жолдама алды. Қазір спортшылар дайындықтарын шыңдауда.

Салтанатты ашылу кезінде көк байрақты кімнің алып жүретіні енді ғана анықталды. Мемлекет туын ұстап жүру де жауапкершілік жүктейді. Намыстың құнын білетін, аманатты арқалауға дайын тұратын азаматқа ғана сондай сенім жүктеледі.

– Олимпиада қалашығында біздің елдің туы көтеріледі. Салтанатты ашылуы тоғызыншы ақпанға жоспарланып отыр. Сол кезде біздің құрама команда еліміздің туын ұстап, парадқа шығады. Туды ұстайтын спортшы

– Абзал Әжғалиев. Шорт-тректен құрама команда мүшесі. Әлем кубогы кезеңдерінің жүлдегері, Универсиада жүлдегері, Сочи Олимпиадасында бесінші орынға ие болған спортшы. Қазір Абзал Голландияда жүр. Кезекті оқу жаттығу жиынында. Шорт-трек – біз үміт күтетін спорт түрінің бірі. Әжғалиев те, оның командасы достары да Оңтүстік Кореяда жеңіске жетеді деп үміттенеміз, – дейді ҚР МСМ Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің төрағасы Елсияр Қанағатов.

ЖЕКЕМЕНШІК ЕМХАНАЛАР ДА ТЕГІН ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТЕДІ

Биыл Қазақстан халқы 600 жекеменшік клиникадан тегін медициналық көмек ала алады. Бұл Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына қатысушылардың жартысына жуығын құрайды.

Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры 2018 жылы тегін медициналық көмектің кепілдендірілген көлемі аясында халыққа қызмет көрсететін медициналық ұйымдармен келісімшарт жасасу процедурасын аяқтайды. Келісімшарт бірінші кезекте бірінші медициналық-санитарлық, жедел медициналық және өзге де басымдықты бағыттар бойынша көмек көрсету үшін жасалған.

Ағымдағы жылдың қаңтарындағы мәліметтер бойынша, 2018 жылға арналған медициналық қызметтерді сатып алу көлемін бөлу жөніндегі өңірлік және республикалық комиссиялар медициналық көмектің жоспарланған көлеміне

өтінім берген 1385 медициналық ұйыммен келісімшарт жасасу туралы шешім қабылдаған.

Ал 2018 жылдың 5-қаңтарындағы мәліметтерге сүйенсек, медициналық көмектің кепілдендірілген көлеміне жасалған келісімшарттардың жалпы сомасы 673 млрд. теңгені немесе ағымдағы жылы республикалық бюджеттен медициналық көмек көрсетуге бөлінген барлық қаражаттың шамамен 80 пайызын құрады.

Қалған қаражат ел Үкіметі мен Денсаулық сақтау министрлігі қор алдына қойған міндеттер мен мақсаттарды ескере отырып, осы жылдың барысында орналастырылатын болады.

ГАЗДЫҢ БАҒАСЫ ӨСТІ

Қаңтардан бастап Қазақстанда сұйытылған мұнай газының шекті көтерме бағасы өсті. Тоннаға қосылатын қосымша құн салығын есепке алмағанда өнім құны 34 мың 319 теңгеден 38 мың 701 теңгеге дейін ұлғайды.

«Бағаның өсуі әлемдік нарықтағы жағдайдан туындап отыр», – деп хабарлайды еліміздің Энергетика министрлігі. Себебі сұйытылған газдың көтерме бағасы халықаралық белгілеуге тәуелді. Сұраныстың артуы мен ішкі нарықтағы көтерме сауда бағаларының төмендігінен өндірушілер мен жекеменшік иелері шығынға ұшырап жатыр. Мысалы, елімізде сұйытылған газ өндірудің өзіндік құны 52 мың теңгеге дейін жетеді. Ішкі нарықтағы тұтыну көлемі 2016 жылы 720 мың тонна болса, былтыр бұл көрсеткіш 953 мың тоннаға ұлғайды. Энергетика министрлігі сұйытылған газға тоқсан сайын шекті көтерме баға бекітіп отырады.

Қазақстан Театр өнері қауымдастығы, әдебиетшілер, жазушы-драматургтер, елімізге танымал актерлер құқық қорғау орындарының хабарлағанындай парамен ұсталған театр директоры Ерлан Біләлға араша түсті. Қазақ өнерінің қарашаңырағы аталған – Мұхтар Әуезов атындағы академиялық драма театрында арнайы өткізілген баспасөз мәслихатында аталған оқиғаға қатысты зиялы қауым өз пікірлерін білдірді. Мәдениет, әдебиет саласындағы белгілі тұлғалар бұл жағдайды қазақ өнеріне жасалған қиянат деп есептейтіндерін жеткізді.

қауымдастығының президенті Асанәлі Әшімов Ерланға параны ұстатқан адамдарды да жазаға тартуды сұрады. «Ерланның адал азамат, таза жігіт екенін халық айтады. Осындағы жастар түнімен ұйықтамай, Ерланды қорғап жылы сөздерін айтып жатыр. Дамыған елдерде пара берген адам да жазаланады. Сондықтан, мұны ұйымдастырған адамды сотқа шақырамын», — деді токетерін тура айтқан Асанәлі Әшімов.

«Соңғы кездері алыпты, беріпті, қылмыс жасапты дегенді ғана естиміз. Мен Ерлан Біләлді өте жақсы білетін адаммын, өйткені ол көз алдымда өсті. Біреудің ала жібін аттамаған.

«Еңлік-Кебекінде» Кебек (реж. Ж.Хаджиев), «Айман-Шолпанында» Әлібек (реж.Е.Обаев), «Абайында» Абай (реж.Е.Обаев), «Қилы заманында» Ұзақ батыр (сахналық нұсқасы Н.Оразалин, реж.Ә.Рахимов), Д.Исабековтің «Жаужүрегінде» Балуан Шолақ тағы басқа көптеген басты кейіпкерлерді сәтті сомдаған. Театр соңғы жылдарда еліміз бойынша, тіпті Жапония, Англия сияқты шетелдерге гастрольдық сапарларға шығып, қазақ өнерін әлемге паш еткенін, ондағы талғамы жоғары көрермендердің қошеметіне бөленгенін мақтанышпен атады. Сахнада 60 жыл бойы

лып отыр. Дәлірек айтсақ бұл ұжымның ғана емес, бүкіл өнерсүйер қауымның көңілін астан-кестен етіп, ерекше алаңдатуда. Өйткені ұлттық өнеріміздің қарашаңырағы шайқалғандай, оның іргетасын әлсірету үшін біреулер ор қазғандай әсердеміз. Олай демесе амалымыз жоқ. Халық арасында көрермендердің сүйіспеншілігіне бөленгендіктен бұл өнер ордасы «әкемтеатр» деген атауға да ие болғанын білеміз. Олай деп атауға да толық негіз бар. Театрдың тарихы соны көрсетеді. Қызылорда қаласында 1926 жылы 13-қаңтарда М.Әуезовтің «Еңлік-Кебек» пьесасы-

рухта тәрбиеленген сол ұрпақ өкілдері еліміздің дамуына үлкен үлес қосты. Ия, өшпес өмір, өлшеусіз еңбек! Енді міне сол ғасыр бойы есепсіз еңбекпен жиналған беделді біреулер бір күнде жоқ қылып, табанға баспақшы. Ең өкініштісі де осы. Зиялы қауымның зар илейтіндей жөні бар...

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы жарыққа шыққаннан кейін қазақ елінде ерекше бір серпіліс пайда болғанына бәріміз куәміз. Кең байтақ отанымыздың барлық аймақтарында тарихымызды түгендеп, өткенімізге көз жүгіртіп, ұлттық салт-дәстүрлерімізді, өнеріміз бен мәдени мол мұраларымызды қайта жаңғырту қолға алынды. Сол мәдени мұраларымыздың басты белгісінің бірі — ұлттық театр болып табылатыны сөзсіз. Ендеше осындай ұлттық құндылықтарды ұран ете бастағанымызда ұрын кіріп, тасадан тас ату кімге керек болды? Аталмыш баспасөз мәслихатына қатысқан әрбір адамның ойында осындай сұрақ кеткені анық. Ондайлар бір адамды мұқатып, сағын сындырамын деп бүкіл ұлтты жерге қаратқанын ойлады ма екен? Мәселе бір ғана Ерлан Біләлда тұрған жоқ. Әріптестері «Директорлығы құрысын, бізге Ерланның халық бағалайтын өнері мен таланты керек!» деп айтқандай, халыққа қазақ өнерінің болашағы алдымен аса қажет. Рухани байлық деген сол. Ал, таланттарымызды түрмеге отырғызып алып, рухани жаңғырып жатырмыз деп айкайлаудың кімге қажеті бар? Капитал билеген бүгінгі заманда рухани құндылықтың орны бөлек. Ол біздің басты байлығымыз, содан ажырамауымыз керек. Мықты болса бақай есептілер шокпарын биліктегі білектілерге неге сілтемейді? Қорқады. Сондықтан да тасадан тас атады. Керек десек, халық қаржысын миллиардтап ұрлағандар да ақшалай айыбын төлей салып, ештеңе болмағандай ортамызда тайрандап жүр емес пе? «Қазақ десем, өзіме тиеді» деген екен баяғыда бір атамыз. Әрине, бір адам үшін бүкіл ұлтты жазғыра алмаймыз. Дегенмен, өзгелерден оқ бойы озған Құлагерін сұлатып салып, Алаштың ардақтысы, аяулы Ақанын аңыратқан батыраштар әлі де бар ортамызда. Бұл соларға айтылған сөз деп түсініңіздер. Жиында қазақ өнері мен әдебиетінің белгілі тұлғаларының сүйектен өтер сөздері жеке басының есебін түгендеген бүгінгінің батыраштарына арнаулы да тегін емес.

Қалай десек те бұл істің анық-қанығын құқық қорғау орындары анықтайтын болады. Бірақ бір нәрсе бүгіннің өзінде анық — ол үкімет тарапынан мәдениетімізге, әдебиетімізге қалпы өнерімізге көбірек көңіл бөлініп, барынша қолдау қажет. Қарияларға берілетін қатардағы зейнетақыдан асар-аспас актерлерге тағайындалған еңбекақымен біз өнеріміздің өрісін кеңейте алмаймыз. Өнерімізді, мәдениетімізді, әдебиетімізді қолдамасақ рухани жаңғыру туралы ұранның бәрі бос сөз болып қала береді.

БҮГІНГІ КҮННІҢ БАТЫРАШТАРЫН БҰҒАУЛАУ КЕРЕК

Жаңа жыл қарсаңында өнерсүйер қауымның жүрегін жаралаған бұл жайсыз жаңалық ешкімді бей-жай қалдырмады. Әлеуметтік желілерде түрлі пікірлер таралып жатыр. Әрине, мұндайда мындаған әңгімелер айтылары түсінікті. Біреулер кара күйе жақса, енді біреулер оны актауға тырысуда. Бәрінен бұрын театр ұжымы үшін мерекелік көңіл-күйдің орнына мазасыз күндер келді жаңа жылмен бірге. Әріптесі тап болған бұл күтпеген жағдай ежелгі өнер ошағы ұжымының қабырғасын қайыстырғаны бірден байқалды.

Баспасөз мәслихатын жүргізіп отырған режиссер Асхат Маемиров бұл шара осы оқиғаға қатысты халыққа әділ, ашық ақпарат жеткізу мақсатымен ұйымдастырылғанын алдымен атап өтті. Сонымен бірге болған істің мән-жайын түсіндіре келе құқық қорғау органдарына ғана тиесілі суреттердің ғаламторға қалай таралып кеткеніне танданыс білдіріп, осы тұста «Бұл қасакана ұйымдастырылған арандату» деген күдіктің де бар екенін білдірді. Әдетте «тергеу құпиясы» деп тарайдай ақпаратты тісінен шығармайтын, тірі жанды төңірегіне жолатпайтын құқық қорғаушылар бұл жолы қалай ғана қапы қалды екен деген ой мазалайды театр ұжымын. «Біз бұл туралы тиісті орындарға сауал жіберетін боламыз. Айғақ ретінде бұл суреттер тек қана тергеушілерде ғана болуы керек-ті. Ол сот шешімінен соң ғана бұқараға белгілі болуы тиісті еді ғой заң бойынша», — деді ол.

Алдымен сөз алған театр және кино өнерінің абыз ақсақалы, Қазақстанның Еңбек Ері Асанәлі Әшімов бұл істі алдынала жоспарлы түрде біреулер ұйымдастырғанын баса айтты. Үйінде ауырып жатқан Ерлан Біләлді театрға қайта-қайта шақыртып, түрлі жазғыш құралдарды алдымен дайындауының өзі осыны көрсетеді деді атакты актер. Қазақстан Театр

Сенгіш, адал, аңқау мінезді болғандықтан біреулердің китүрқы әрекетінің құрбанына айналып отыр. Өнерде өзінің ерекше орны бар, тіпті театр саласында айтарлықтай құбылыс болған тұлғаның бұл жағдайы жанымызға батады. Мұндай кек алу, өш алу адамгершілікке жатпайды. Алдында Асанәлі ағамыз айтқандай біз өтірік айтатын жастан кеттік, БАҚ өкілдерінен де сұрайтынымыз, ағын — ақ, қарасын — қара деніздер», — деді Қазақстан Жазушылар одағының төрағасы Нұрлан Оразалин.

Корей мемлекеттік республикалық музыкалық комедия театрының директоры, Қазақстан халқы Ассамблеясының мүшесі Любовь Ни кандай театрлардың да ғимаратты жалға беруге құқылы екенін айтты. «Қазақстан мәдениетінде Ерлан Біләлге қатысты қолайсыз жағдай туындады. Біз Лондонда, Жапонияда бірге гастрольдік сапарда болдық. Бүкіл әлем Қазақстанда талантты әртістер барын білді. Бұл тек Ерланның ғана емес барлығымыздың мәселеміз. Барлығы объективті түрде болғанын қалаймын. Онымен құзырлы органдар айналыссын. Бірақ, біз оны жоғалтып алғымыз келмейді. Екіншіден, театр мемлекеттік бюджетке қараса, жалға беруге болады, жалақысы түгел бюджетке кетеді. Бірақ біз үшін театр залын жалға беру тиімсіз. Себебі оның суы, жарығы, дыбысы сияқты қосалқы қызметі мен шығындары өте көп. Мемлекеттік қазынаға қараған театрлар шығындарын жабу үшін жалға береді, ол қылмыс емес», — деді Любовь Ни пара деп есептелген қаржы туралы.

Ортаға шығып сөйлеген әріптестері Ерлан Біләлдің көптеген басты рөлдерде ойнағанын, театрдың директоры болып тұрғанда атқарған қызметтері туралы да айтты. Шынында да Ерлан Біләл М.Әуезовтің «Қарагөзінде» Сырым (реж. Ә.Мәмбетов),

өнер көрсетіп келе жатқан Қазақстанның Халық әртісі Торғын Тасыбекова театрдың қазақ үшін қасиетті шаңырақ екенін, мұнда ұлттың беткеуістар қазақ сахнасының жарқыраған жұлдыздарына айналған үлкен бір шоғыр аға-апаларымыздың еңбек еткен киелі өнер ордасы екенін еске алды. Егер «Сол кісілер мына жағдайды естісе не дер еді?» деген де ойын айтты. Ерлан да осындай ортада өсіп-өнді. Адал адамды аяқтан шалуды тоқтатып, ұлтымыздың мақтанышы саналатын өнер ордасының беделін сақтауға шақырды.

Мәдениет саласының үздігі, белгілі актриса Күнсұлу Шаяхметова көзіне жас алып тұрып Ерлан Біләлдің мұндай қылмысқа бармайтынын, ол өзінен кейінгі жастарға камқоршы екенін баса айтты. Тіпті осыған байланысты өзінің жүрекжарды ойларын өлеңмен жеткізіп, жиналғандардың көңілін босатты. Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, миллиондаған көрермендердің сүйікті актрисасы Лидия Каденова әлеуметтік желіде желдей ескен өсек-аянға назары екенін, мәселенің байыбына бармай жатып, жерден жеті коян тауып алғандай жалаулатудың тым артықтығын алға тартты. БАҚ өкілдерінен ақиқаттан ауытқымай, шындықты жазуды сұрады.

Баспасөз мәслихатындағы айтылған ойлар мен пікірлерді барынша молырақ камтуымыздың өзіндік себебі бар. Байқап отырғандарыңыздай бұл күтпеген жағдай театр ұжымы үшін үлкен сокқы бо-

мен және халық өнерпаздары қатысқан үлкен концертпен тұңғыш рет театр шымылдығы ашылғаны баршаға белгілі. Міне биыл түп-тура 92 жыл толып отыр. Алғашқы құрылған жылдары театр құрамында көркемөнерпаздық пен халық шығармашылығының танымал шеберлері И.Байзақов, Ә.Қашаубаев, С.Қожамқұлов, Е.Өмірзақов, Ж.Шанин, Қ.Қуанышбаев, Қ.Жандарбеков, Қ.Бадыров, Қ.Мұңайтпасов, З.Атабаева, Ш.Әлібекова, Ш.Байзақова, М.Шамова тағы басқа қазақтың белгілі тұлғалары өнер көрсеткен. 1929 жылы театр труппасы Алматыға қоныс аударды. Содан бері табан аудармай мәдениет орталығы болып келген қалада көптеген қазақ қалагерлері мен әлемдік деңгейдегі шығармаларды сахналап, көрермендердің көзайымына айналды. Театр өз дәуірінде көптеген қиын кезеңдер мен өрлеу жылдарын басынан өткерді. 1937 жылы 27-ақпанда академиялық театр атағын алды. 1946 жылы Еңбек Қызыл ту орденімен, 1976 жылы Халықтар достығы орденімен марапатталды. 1961 жылы театрға Мұхтар Әуезовтың есімі берілді.

Міне, бұл М.Әуезов атындағы драма театрының ғасырға жуық ғажайып тарихының қысқа ғана бір көрінісі. Осы ғасырға жуық жылдарда қаншама ұрпақ театр қойылымдарынан тағылым алып тәрбиеленді. Қаншама қазақ жастары өз ұлтының терең тарихы мен салт-дәстүрін, озық мәдениетін осы театр арқылы танып білді. Отансүйгіштік

ОТАНДЫҚ ӨНДІРУШІЛЕРДІ ҚОРҒАУ – МАҢЫЗДЫ ІС

Азат Перуашев «Ақ жол» партиясының Орталық кеңсесінде кәсіпкерлермен кездесті. Парламенттік партияның жетекшісімен кездесуге машина жасау қауымдастығы, IT-компания, фарммединдустрия, казхимпром, азық-түлік және өңдеу өнеркәсібінің өкілдері келді. Шара бейне-конференция режимінде өтті. Партияның филиалдарына арнайы келген аймақтардың кәсіпкерлері өздерін толғандырған сұрақтарымен, мәселелерімен бөлісті. Сондай-ақ бұл шараға депутаттар – Екатерина Никитинская, Берік Дүйсембинов және Дәния Еспаева қатысты.

Азат Перуашев кәсіпкерлерге депутаттық фракцияның жұмысы туралы әңгімеледі. Ағымдағы сессияның 4 айы ішінде фракция 36 сауал жолдаса, олардың жартысынан көбі – бизнесті қолдауға арналған. Соның ішінде жалған кәсіпкерлік, сатып алу жүйесінде отандық кәсіпкерлерді қолдау, отандық және шетелдік инвесторлардың, қазақстандық кәсіпорындардың мүдделерін қорғау және тағы басқа мәселелер бар. Мәжілістің соңғы отырысында фракция тауарларды, жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді сатып алу кезінде жобалау-сметалық құжаттамада отандық өнімді ауыстыруға тікелей тыйым салуды енгізуді ұсынғаны айтылды.

Фракция қаралып жатқан заң жобаларына қатысты 400 ден астам ұсыныстар жолдады. Депутаттар 60-тан астам адамдарды жеке мәселе бойынша қабылдап, 200-ден астам өтініштер қаралды. Қабылдау барысында және жазбаша өтініштердегі көптеген мәселелер сауалдарға және заң жобаларын түзетулерге негіз болды.

Перуашев сонымен бірге оң нәтижелерге де тоқталып өтті: көп жылдық тартыстан кейін жалған кәсіпкерлікті қылмыс деп танымау бабы іске асырылды; ШОБ субъектілерінің салық міндеттемелері бойынша талап қою мерзімін 5 жылдан 3 жылға дейін қысқартылды. «Осы сессияда біз тағы да салықтық рақымшылықты, жаңадан құрылатын шағын және орта кәсіпорындар үшін толыққанды салықтық демалыстарды және ауыл шаруашылық кәсіпорындарына 0-ден 5%-ға дейін төмендетілген салалық ҚҚС мөлшерлемесін енгізуді ұсындық. Фракцияның сауалымен жер қойнауын пайдалану заң жобасына бірқатар түзетулер енгізілді,

отандық өндірушілері қорғауға және шетелдік жер қойнауын пайдаланушы-инвесторлардың қазақстандық мазмұнға байланысты міндеттемелерін орындауға бағытталған ұсыныстар бизнес-қауымдастық өкілдерінің өтініштері бойынша дайындалды.

Фракцияның ұлттық экономиканы деофшоризациялау ұсынысы ақыры қабылданды. Жақында Бас прокуратура «Ақ жолдың» бастамасын Қаржы министрлігінің 2017-2019 жылдарға арналған ҚР-ның офшорлық юрисдикцияларымен

кодексіне өзгерістер енгізу бойынша фракцияның қолдауына үміт білдірді. Осылайша, бірқатар дәрі-дәрмектерге баға шектеуін енгізу көзделуде. «Олар дәріхана сөрелерінен жоғалып кетпей ме? Шетел дәрі-дәрмектерінің анағұрлым қымбат аналогтарын сатудан көп пайда түсіру тиімді емес пе?», – деген сұрақтар фармкомпания өкілдерін мазалайтынын жеткізді. Сонымен бірге, олар дәрі-дәрмектерді тіркеу рәсімін тым бюрократияланған деп шағымданды, ол орташа 2-3

операцияларды қысқарту жөніндегі Кешенді жоспарға, сондай-ақ ҚР-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асыру және көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарына енгізу мүмкіндігін қарастырғанын хабарлады» – делі партия жетекшісі.

Фарммединдустрия қауымдастығының басшысы Руслан Сұлтанов «Ақ жол» партиясына іскерлік мәселелерді шешуге қатысқаны үшін алғыс білдірді және Денсаулық сақтау

жылға созылады. Сертификаттау туралы сұрақтары да бар, мысалы, 150 мың теңгеге көп мөлшерде рәсімдеу құны 100 мың теңгені құрайды – бұл, әрине, өнім бағасының өсуіне әкеледі.

Депутат Е.Никитинская бағаны реттеу қолдау пакетімен сүйемелденуі тиіс деп ұсыныс айтты. Мүмкіндікті пайдалана отырып, ол кәсіпкерлерден Салық кодексінің жаңа нормаларын зерделеуді және нақты қолданыстағы проблемалар туындаған жағдайда өз ұсыныстарын беруін сұрады.

Қазақстан IT-компания

қауымдастығының атқарушы директоры Жоламан Уәлиев саланың өзекті проблемаларын көтерді. Оның айтуы бойынша «Сандық Қазақстан» бағдарламасын іске қосқаннан бері осы саладағы жеке меншік кәсіпорындардың саны азайып келеді, себебі барлық мемлекеттік органдар мен кәсіпорындарда IT-компаниялар құрылып жатыр.

«Біздің әзірлемелерімізге сұраныс жоқ – мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік сектор шетел өнімдерін сатып алғанды жөн көреді. Соның салдарынан – біздің болашағы бар жастарымызды шетел компаниялары жұмысқа шақырып, олар елден кетіп жатыр, – деп атап өтті Уәлиев. – Біздің кәсіпорындар микроплата, детектор және тағы басқаларды құрастыра алады. Бірақ бізде мемлекеттік тапсырыс жоқ. Мемлекеттік органдар ДСҰ, ЕАЭО келісім-шарттарына сілтеме жасайды». Ол сондай-ақ кадрларды даярлау проблемасына да тоқталды. «Егер біз цифрландыру бағдарламасын жүзеге асыратын болсақ, онда оқытуды мектептен бастауымыз керек. Ал бізде тіпті ЖОО-да бұл пәндерді өз ісінің мамандары жүргізбейді. Ал кәсіби стандарттар мәселесі ше? Шынымен біз оларды өзіміз әзірлей алмаймыз ба? 428 жаңа стандарттар жойылуға қойылған. Бізге Ұлттық біліктілік жүйесін әзірлеу және енгізу бойынша үйлестіру орталығы қажет», – делі Уәлиев. Оны Алматы қалалық филиалының қатысушылары қолдады.

Осыған орай, Перуашев «білімді жастардың шетелге кетуін» болдырмау жөніндегі арнайы

бағдарламаның қажеттілігі туралы фракцияның депутаттық сауалын еске салды, сондай-ақ мемлекеттік кәсіпорын құруға мораторий енгізу қажеттілігі туралы «Ақ жолдың» бастамасын айтты.

«Мемлекеттік кәсіпорындарды ауқымды жекешелендіру жүріп жатыр, мемлекет ерекше функциялардан құтылып, оларды бәсекелестік ортаға беріп жатыр. Сонымен бірге, жаңа мемлекеттік кәсіпорындармен қатар, осы салада жосықсыз бәсекелестік те құрылып жатыр. Цифрландыру стратегиялық маңызы бар, ғылым қарқындылығының көрсеткішінің бірі. Елдің ақпараттық қауіпсіздігі мәселесі өте өткір – өйткені серверлердің өзі шетелдікі. Ал ДСҰ және ЕАЭО келісім шарттарына келер болсақ – ШОБ-ке қолдауына тыйым салатын нормалар жоқ, сонымен бірге көптеген ДСҰ-на мүше елдердің үкіметтері жергілікті мазмұн саясатын жүзеге асырып, отандық бизнесті қолдауға арналған әртүрлі әдістерді қолданады», – деп атап өтті Перуашев. «Ақ жол» партиясының басшысы «Барлық елдер өздерінің өндірушілерін қолдайды. Бұл тәжірибе біздер үшін өте маңызды. Мен Үкіметке және «Самұрық-Қазына» қорына әлемдік тәжірибені зерттеуге және қазақстандық өндірушіні қолдаудың өзіндік моделін әзірлеуді тапсырамын», – деген Елбасының сөзін де келтірді. Жақын арада IT-сала кәсіпорындарымен кездесу ұйымдастыру ұсынылды.

Азат Перуашев сондай-ақ кәсіпкерлердің көптеген сұрақтарына жауап берді.

БУРАБАЙДЫҢ ТУРИСТІК ӘЛЕУЕТІ МОЛ

Көкшетау өңірінде болған жұмыс сапары барысында Мәжіліс депутаттары Меруерт Қазбекова мен Жанат Омарбекова Бурабай курортты аймағында туризмді дамыту бағдарламасымен танысты.

Халық қалаулылары Бурабай кентінде «Бурабай-Даму» серіктестігінде осы өңірді жақын болашақта жедел өркендетудің жай-жапсарларын білді. Серіктестік директоры Ғалымжан Кенжетұлы мемлекеттік бағдарлама аясында атқарылатын шаралар жөнінде хабарлама жасады. Әсем де, кербез, табиғаты көз тартатын бұл өлке шетелден келетін туристердің тамашалайтын жері болуы керек. Қазақ елі экономикасының өркендеуімен қатар, көрікті табиғатымен де жұртты өзіне тартуы тиіс. Меруерт Қазбекова өз туған өлкесінің жаңа заманның талабына сай дамуына билік орындары ғана емес, қарапайым адамдар да үлес қосуы керектігін айтты. Сонымен қатар, шеттен келетін туристерге көрсетілетін сервистік қызмет түрлерінің сапасын да арттыру маңызды болып табылады. Кент

әкімі Шыңғыс Темірбеков соңғы жылдары Бурабай курортты аймағын дамыту аясында іске асырылған жұмыстарды атады. Осының бәрі туристік өңірдің әлеуетін жақсартуға бағытталады.

Сонымен қатар, депутат Меруерт Қазбекова қазақтың дарабоз перзенті Біржан сал есімін жуырда ғана алған ауданда болып, өңірдің экономикалық-әлеуметтік жағдайымен танысты. Аудан

әкімі Асқар Қиықов кездесу барысында аймақта атқарылып жатқан өндірістік үдерістер жөнінде хабардар етті. Әсіресе, бизнесті мемлекеттік қолдау бағытында қолға алынған шаралар да тілге тиек етілді.

Мәжілісмендер сол сияқты «Қазгер – құс» құс фабрикасында өндіріс ырғағымен етене танысты. Кәсіпорын басшысы Борис Оздоев өз сөзінде фабрикада 200-ден аса жұмысшы еңбек етіп жатқанын жеткізді. Соңғы жылдары бұл кәсіпорын инновациялық бағдарламалар аясында жаңа желілерді де іске қосты. Мұнда жылына 300 миллион дана жұмыртқа өндіріледі. Әрине, қандай кәсіпорын болсын, оның өз мәселесі бар. Кәсіпорын басшысы депутаттан бизнесті қолдайтын заңнамаларды жақсартуға барынша назар аударуын өтініш етіп айтты. Меруерт Қазбекова соңғы уақыттары бұл бағытта көп жұмыс істелгенін, салық және басқа да заңдарда кәсіпкерліктің мүддесін қорғау негізге алынғанын айтты.

ҚР АҚПАРАТ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯЛАР
МИНИСТРІ ДӘУРЕН АБАЕВ МЫРЗАҒА,
«ҚАЗАҚСТАН» РТРК АҚ БАСҚАРМАСЫНЫҢ
ТӨРАҒАСЫ ЕРЛАН ҚАРИН МЫРЗАҒА.

ҰЛТТЫҢ БИІК ӨНЕРІН, БЕКЗАТ БОЛМЫСЫН ЖЕР ҚЫЛҒАН

«ҚОЗЫ КӨРПЕШ – БАЯН СҰЛУ» СЕРИАЛЫ
РУХАНИЯТЫМЫЗДЫ ӨШІРМЕСЕ, ӨСІРМЕЙДІ...

«Қазақстан» телеарнасынан «Қозы көрпеш – Баян сұлу» сериалы көрсетілді. Халық салығынан құралатын мемлекеттік бюджет есебінен жұмыс істеп тұрған бұқаралық ақпарат құралында ұсынылған бұл отандық шығарылымға көрермендердің басым көпшілігі риза емес.

Себебі: Баян рөлін ойнайтын қыздың кескін-келбеті де, болмыс-бітімі де, сұлулық пен парасаттың символына айналып, ғасырлар бойы ел аузында аңыз боп келе жатқан Баян сұлуға үш қайнаса сорпасы қосылмайды. Ақша жүзді ай нұрлы, алма мойын, ақ тамақ, аршын төс, жанарының жарқылынан күн ұялған, аузынан шыққан лебізі сылдырлаған бұлақ үніндей, ақылды да биязы Баян – ел білетін Қозы Көрпештің Баяны осындай. Санасы жалаңаш, жанары ойсыз, әдептен жұрдай, бетің бар жүзің бар демей, орынсыз, ауызекі тілмен сөйлей салатын, жалғап алған жасанды кірпігі жалпылдап, тасырандаған таңқы танау кара қызы – сериалдағы Баян осындай. Халықтың сұлулық пен парасаттылық жайлы биік талғамына нұқсан келтіретін мұндай бейнені кім қанағат тұта қойсын? Қазақ- ежелден тілдің киесін ұққан, сөзге мән берген халық. Аузын ашса сүйегінен өткізіп, жүрегіне жеткізіп айтқан. Оның шұрайлы тілі мен шешендік өнері ең алдымен аңыздар мен жыр-дастандар арқылы халықтық сипат алып, осы күнге келіп жетті. «Қозы Көрпеш- Баян сұлу» жыры да-халқымыздың інжу-маржаны, жауһар қазынасының қатарына жатады. Енді мына сериалдағы кейіпкерлердің аузына салған сөздерді естігенде еңсең түскендей. Қыз басымен әкесінің бетінен алып, төсіне шапқан тасыр мінезді Баян: «Өздері өлейін деп жүрген жалаңаш кедейдің қай малын алмақсың?» деп, түйеден түскендей дүңк еткізеді. Әкесінің де онып тұрғаны шамалы. «Байға беремін, бетімен кеткен қызыңды байы жөндесін, ұрын келсін!» деп айтатын жері тағы бар. Қыз әкесінің аузына мұндай сөз салу сценарий жазған адамның «ұрын» дәстүрін білмейтіндігінен. Ұрын баруға қыз әкесінің тікелей қатысуы ұят саналады, демек сценаристің ұлттық салт-дәстүр жайлы білімі тайыз, дүбара деген сөз. Баянның аузына «Қодарға тимеймін, әкешешемнің өзі тиіп алсын» деген сөз салыпты. Тапа- тал түсте ұрын келген Қодардың қыз әкесімен едірендеп сөйлесуін, одан қыз отауына баса көктеп кіріп келуін қай ғұрыпқа жатқызуға болады? Мынау да сол Баян жайлы сериалдан үзінді:

«Бағымыз ба – сорымыз ба, әйтеуір бізді еркектер билейді. Өміріміз солардың қолында». Ол заманның қыздарында «еркек билейді» деген түсінік болмаған. Ол дәуірдің әйелдері еркекті пір тұтқан. Бүгінгі қыздарымыздың санасына мұндай көргенсіз ұғымды сіңіріп абырой табу қиын. Немесе мына бір тұсқа назар аударыңыз: «Құшағына өзі келіп құлаған қыздан бас тартатын қандай жігітсің?». Сериалдағы жігітке өзі асылған қыздың сөзі... «Сен бақытты болуға тиістісің» дейді, Баянды шығарып салып тұрып анасы. О заман да бұ заман, қазақ анасы кетіп бара жатқан қызына бұлай сөйлемеген, «Бір Аллаға тапсырдым», «Жаратқан Ием жар болсын», «Барған жерінде бағың ашылсын» деген. Ал мынау барған жерін бақытты ететін емес, барған жеріне бақыт іздеп баратын, тәрбиесі кеміс ананың айтатын сөзі. **Шығарманың тілі жұған, әдептен жұрдай, сол заманның сөз саптасын, психологиясын бере алмаған, керісінше ұлттық әдет-ғұрыпты мансұқтаған тұстары жетіп артылады.** Ұлттық арнадан көрермендер түріктің «Ертұғырыл» деген тарихи- көркем сериалын тамашалап, енді келесі маусымдағы көрсетілімін күтіп жүр. Басқасын айтпағанда, қаншама ғасыр бұрынғы киім үлгілері тамсандырмай қоймайды. Стильсіз өзінің ұлттың киімге қатысты биік талғамын көрсете білген. Қазақтың киіну талғамы бұдан кем деп кім айтыпты? «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» сериалын түсірушілер ең болмаса бауырлас елдердің киноларындағы ниет-пиғылды ұғынып, өз ұлттың өзі маскараламай, керісінше мерейін өсіруді үйренсе ғой. Соншама жұпыны киімдерге, шаңы бұрқыраған тұрпайы көріністерге қарай отырып, бір кездері жер бетінде мал соңында тентіреп, тілім-тілім боп көшіп-көніп жүрген, эстетикалық, этикалық тәрбиеден жұрдай қазақ деген халық болған екен-ау, мына сериалды түсірушілер

Анар Төлеуханқызы – журналист; Гүлмәрия Барманбекова – ардагер тележурналист, Өмірзақ Ақжігіт – ардагер журналист, Мырзагелді Кемел – ғылым докторы, профессор, Жамбыл Артықбаев – тарих ғылымының докторы, профессор; Елена Әбдіхалықова – ақын, әнші-композитор, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері; Меруерт Түсіпбаева – әнші-актриса, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, Бибігүл Дәулетбекқызы – тележурналист, Бақыт Жаншаева – «Үш таған» журналының бас редакторы, Елмура Жаңабергенова – әнші, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, Ақшагүл Рамазан – ақын, Ақтау, Қуандық Шамахайұлы – журналист, филология ғылымдарының кандидаты, Серік Пірназар – журналист, Жұма-Назар Сомжүрек – әдебиет сыншысы, Жарылқасын Дәулет – сазгер, Мәдениет қайраткері, Құрманғазы Рахметов – «Нағыз Желтоқсан» ҚҚ Президенті, Сәуле Досжанова – жазушы, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, Қарақат Саурықтегі – журналист, Шара Елеусіз – тәуелсіз журналист, Жолымбет Мәкіш – журналист, Қазыбек Иса – ақын, «Қазақ үні» газеті президенті.

Ашық хатқа Фейсбук әлеуметтік желісінде бір тәулікте қол қойғандар.
Саны 300-адамға жуық. Қол қою жалғасуда

болмаса, бұл «жаңалықтан» мақрұм қалмақ екенбіз-ау деп ойлауға мәжбүр боласыз. **Орысша тәрбиеленіп, орыс мінезді санасына сіңірген шығармашылық адамы еш уақытта ғасырлар қойнауынан келе жатқан қазақтың асыл қазынасын, рухани құндылығын өз деңгейінде жарқыратып көрсете алмайды. Өйткені ежелгі сарын оның жан дүниесіне жат.** Болмысында қазақи құндылықтың жұрнағы да болмаған соң, белгілі сыншы Әшірбек Сығай мақрұм айтпақшы «Қарагөз болып толқытып, Қамар болып жылта алмайды, қыз Жібек болып егілтіп, Еңлік болып елжірете алмайды...».

Тарихи көркем фильмдердің сценарийін жазуда, түсірілім, қойылым жасағанда тізгінді кімнің, қандай маманның қолына ұстатуды ойланған абзал болар еді. Ұлттың биік өнерін, бекзат болмысын, дәстүр-салты мен әдет-ғұрпын жер қылған шығарылым руханиятымызды өшірмесе өсірмейді. Жас ұрпақ санасында теріс пиғыл қалыптастыратын мұндай сериалға мемлекет қаржысының бос рәсуә болғанын қаламаймыз. Сондықтан бұл сериалды ұлттық арна эфирінен алып тастауды талап етеміз.

1. Халық қаржысы зиянды киноға кетті. 2. Рухани жаңғыру жылы көрермендерді рухани күйзеліске түсіріп, елге теріс ықпал етті. 3. Неге шала дүниені, ең бастысы оспадарлыққа толы, ұлттық құндылықтарымызды аяқ асты еткен сериалды эфирге шығарып, халыққа ұсындыңыздар? 4. Көркемдік кеңес талқысына салдыңыздар ма? Салсаңыздар қайда қарағаныңыздар? Неге жол бердіңіздер?

Көпен ӘМІРБЕК:

ШЫН ӨНЕРДІ ҚОРЛАҒАН СЕРИАЛДЫ ҚОРҒАУҒА БОЛА МА?

«БАЯН СҰЛУ» СЕРИАЛЫ – СЕНІМСІЗ, ЖАСАНДЫ,
ХАЛЫҚҚА КӨРСЕТЕТІНДЕЙ ДЕҢГЕЙДЕ ЕМЕС»

Қазақтың көрнекті сатира сардары, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері Көпен Әмірбек Ұлттық арнадан көрсетіліп, үлкен дауға айналған «Қозы Көрпеш – Баян Сұлу» сериалына қатысты өз пікірін осылай жеткізді, – деп хабарлайды «Қазақ үні» ұлттық порталының тілшісі.

– Біздің қазақ киносы тарихында дәл осы «Баян Сұлу» сериалындай дау-дамай туғызған сериал болған жоқ. Неге? Бұл жанжал қайдан шықты? Негізгі сыншы халық емес пе? Халық – елек. Өнерді – бір қап ұн деп қарайтын болсақ, ұнынды илегенде керегі бір жақта, кебегі бір жақта қалмай ма? Осы сериалды електен өткізсек, бұның керегі шамалы, кебегі көп дүние. Сондықтан да, көпшілік көңілінен шықпағаннан кейін наразы.

«Халық ұйғарса, хан түйесін сояды» деген аталы сөз бар. Осы сериалдың айналасында тер төкпесе де, еңбектенгендерге, олардың шашбауын көтергендерге айтармын – шын өнерді қорлауға болмайды!

Қазақ халқы бағзыдан бері өзінің салт-санасын, әдет-ғұрпын сақтап келу арқылы қазақ болып келе жатқан жоқ па? Сериалды түсірушілер әдебиетіміздің алтын қорына айналған ұлы дастанымызды алып шыға алмаған. Жібектей дүниемізді жұлмалап жүн-жырғасын шығарған. Әрқайсысының рөліне жеке-жеке тоқталуға болар еді, оны артық санап отырмын. Себебі, жалпы алғанда сериал жасанды, сенімсіз, халыққа көрсететіндей деңгейде емес.

Ал, енді біреулер шығып «ойбай, ол жырдың бөленбай нұсқасы бар» деп жатыр. Мейлі,

қанша нұсқасы болса да, халықтың жүрегінде, көкірегінде «Қозы-Көрпеш – Баян-Сұлу» жыры шолпан жұлдыздай бір ғана нұсқада жарқырап тұр. Бұлар соны жарқырата алмады. Оның несін қорғайды? Өмірде екі нәрсе бар: бірі – қорғау, екіншісі – қорлау. Жарты ғасыр бұрын түсірілген «Тақиялы періште» мен «Қыз Жібекті» қараңызшы. Қандай көркем дүние! Ал, Баян Есентаеваның мына сериалын өзінің жақтастары мен жақындарынан басқа жақтап, қоллаштап отырған адамды көрмедім.

Біз продюсердің мүддесін емес, елдің, көзі ашық көрерменнің мүддесін ойлауымыз керек. Елдің мүддесі – мемлекеттің мүддесі. Мемлекет мүддесі мен Менмендік мүдде деген екеуі екі түрлі. Бізді құртатын осы менмендік мүдде. Атым шыққан деп, осылай жасауға бола ма? Осындай дүбара дүниені эфирден алдыруға ықпал еткен, шынайы өнердің мұңын мұндап, ұлттың мүддесі үшін шырылдаған Ашық хат жазушыларға біз рахмет айтуымыз керек.

Ел аузында мынандай әфсана бар: «Қотыр ешкі айтқан екен: «Мені кім сойса да, қасапшы сойса екен» деген. Бұлар қазақ киносының қасапшысы да бола алмады.

Қазақта «тұшымды» деген ұғым бар. Шеген құдықтың суынан артық су жоқ. Ал, қазір «Кока-кола» секілді бер жағы жылтырап тұрған, ар жағы мейірінді қандырмайтын құр тәтті су көп. Онымен халықтың мейірін қандыра алмайсың. Бұлар сол «Кока-кола» секілділер ғой.

КАК ВЕРНУТЬ 138 млрд. ДОЛЛАРОВ В КАЗАХСТАН?

КОММЕНТАРИИ А. ПЕРУАШЕВА ПРЕСС-СЛУЖБЕ ДПК В СВЯЗИ С ПОРУЧЕНИЯМИ ПРЕЗИДЕНТА ПО ДЕОФШОРИЗАЦИИ.

1. В Казахстане опять разгорелся офшорный скандал: засветились квазигосударственные компании: 18 отечественных компаний удерживают \$12,5 млрд. за рубежом. Елбасы призвал владельцев офшорных олигархов вернуть деньги в Казахстан. Если государство озадачилось офшорным вопросом, значит оно имеет доступ к таким данным, и в идеале, может воздействовать на компании, для которых притягательны офшоры? Однако пока неизвестно ни одного случая, чтобы попавшие деньги в офшоры возвращались в страну. Или есть какие-то рычаги?

— Рычаги, безусловно, есть. И дело не только в возврате денег с нынешних офшорных счетов, но и в том, чтобы предотвратить потоки туда в будущем. По нашему мнению, гораздо эффективнее изначально не давать прятать коррупционные капиталы за рубежом, не плодить новых Аблязовых и Храпуновых, чем потом годами гоняться за ними по всему миру, когда они обложатся армиями лоббистов и адвокатов.

Наша фракция неоднократно предлагала правительству внедрять такие превентивные механизмы. В частности, запретить предприятиям, размещающим свои средства в офшорах, пользоваться государственными мерами поддержки — налоговыми льготами, субсидиями, преференциями, участвовать в госзакупках и закупках квазигосударственного сектора. И если уж эти предприятия, например, банки, получают господдержку, то ставить условием возврат их активов в Казахстан. С тем, чтобы государство видело, как этой поддержкой уважаемые господа распоряжаются.

Да, в рамках рыночной экономики, каждый бизнесмен имеет право на свободное перемещение капитала. Но если ты претендуешь на государственную помощь, будь добр, покажи, что эти средства идут туда, куда предназначено, а не разбазариваются на твои личные прихоти. Если же такое условие не устраивает, никаких проблем, развивай свой бизнес самостоятельно, но тогда не просите ничего у государства. Ведь это честно.

Параллельно с этим надо обязать национальные компании и госпредприятия не держать деньги за рубежом, как и поручил президент Назарбаев. Хотя бы потому, что их доходы должны работать в своей стране; а во-вторых, потому, что опыт Кипра и Амстердама показал,

что такие счета могут быть в любой момент арестованы без всяких пояснений. И это огромные риски как для государственных, так и для частных компаний.

Наконец, важным инструментом могла бы стать отмена банковской тайны в отношении офшорных счетов и участия в зарубежном бизнесе членов правительства и топ-менеджеров нацкомпаний. Это не только дисциплинировало бы их в распоряжении теми миллиардами, которые доверены им по долгу службы; но и могло бы защитить национальные интересы и самих чиновников от дискредитации и попыток шантажа.

Что касается возврата ранее выведенных коррупционерами средств, то и в этом отношении фискальные органы США и европейских стран уже добились от банков по всему миру раскрытия информации о бенефициарах счетов, периодически ими производится и репатриация финансов. Как недавно сообщило руководство Нацбюро по противодействию коррупции, Казахстану также удалось вернуть более 100 преступников. Но о возвращении украденных ими миллиардов пока речи не идёт. А это, на мой взгляд, главная задача.

Поэтому очевидно, что усилий только правоохранительных органов недостаточно. Нужны и регулятивные, и дипломатические, и парламентские механизмы по взаимодействию с международным сообществом в этом направлении. Наша фракция уже предлагала создать совместные группы по возврату незаконно выведенных средств с комиссией Европарламента, на встречах с Международным отделом ЦК Компартии КНР, а также на недавнем всемирном форуме лидеров политических партий в Пекине.

2. Вы несколько раз отправляли депутатские запросы о рассекречивании офшорных

счетов наших чиновников. Есть ли какие-нибудь результаты? Могли бы вы поделиться данными и назвать имена высокопоставленных госчиновников — офшорных олигархов?

— На наши запросы такого рода ответ был один: данные защищены банковской тайной. Почему мы и ставим вопрос об её отмене для определённого круга должностных лиц.

С другой стороны, в век информатизации поле для всевозможных тайн будет неумолимо сужаться. Это показали уже и «Панамское досье», и «Райский список». Прозвучавшие в них фамилии всем известны. Единственное, на что я хотел бы обратить внимание: не превращать деофшоризацию в «охоту на ведьм». Повторюсь: любой человек волен распоряжаться законным имуществом по своему усмотрению. О том же говорили и авторы прошлогоднего «Панамского досье», указав, что наличие в списках той или иной персоны ещё не означает незаконности её состояния. Важно доказать коррупционное происхождение таких денег.

И второй момент: действительные коррупционеры редко оформляют бумаги на себя любимых. Как правило, это делается на подставные лица. Поэтому иногда прямое указание фамилии самого бизнесмена в документах может означать как раз его непричастность к коррупционным схемам. Возможно, речь идёт о добросовестном бизнесе, использовавшем офшоры в рамках оптимизации налогов и управления финансами.

Поэтому важно деофшоризацию вести не «широкозахватным» методом, а исключительно в правовых рамках, пресекая коррупционные схемы, но уважая право частного бизнеса на свободное распоряжение капиталом.

3. Не получится ли так, что вернувшиеся на родину деньги

из офшоров снова будут развиты чиновниками?

— Это больше вопрос бюджетных процедур, включая госзакупки и закупки нацкомпаний. Вы знаете, что фракция «Ак жол» постоянно требует от госорганов чистоты и прозрачности, выдвигает требования о защите интересов казахстанского содержания и отечественных производителей и т.п., с тем, чтобы деньги не уплывали из экономики, а обращались в нашей стране, создавали добавленную стоимость и рабочие места. Так, мы неоднократно предлагали разработать закон, регулирующий закупки в нацкомпаниях и госпредприятиях, буквально неделю назад вели острую дискуссию по законопроекту кодекса «О недрах».

В целом, думаю, что системное решение проблемы возможно в рамках подотчётности исполнительных органов парламенту и маслихатам, так как предусмотрено Планом нации.

И добавлю одно парадоксальное наблюдение: всем известно, что коррупция процветает не только в нашей стране. В Японии и Корее такие скандалы давно стали обыденным делом. Но это не мешает их экономика успешно развиваться.

Причина в том, что тамошние коррупционеры, как это кощунственно ни звучит, проявляют известную степень патриотизма, что ли. Вкладывают деньги в своей стране, участвуют в местном фондовом рынке, производстве, строительстве, бизнесе в целом. И хотя с точки зрения закона они остаются преступниками, национальная экономика от такой коррупции в макроэкономическом плане не теряет ни объёмы, ни темпы развития.

Поэтому у деофшоризации есть не только антикоррупционный, но и важный консолидирующий посыл: деньги, заработанные на наших ресурсах и труде наших граждан, должны продолжать служить Казахстану, реинвестироваться и приводить к росту экономики. Если учесть, что по оценкам международных экспертов, в офшорные зоны из Казахстана выведены более 138 млрд долларов, а по данным Нацбанка — более 100 млрд, т.е. в любом случае сумма, сопоставимая с ВВП страны. Только представьте, какое влияние на благосостояние общества может сыграть возвращение даже какой-то части этих средств!

4. Кажегельдин недавно в одном из интервью предложил вам пошаговую инструкцию,

как бороться с тайными счетами за рубежом олигархов. Воспользуетесь ли вы его советом? Как вы расцениваете его чрезмерную активность в интернете по возвращению офшорных денег высокопоставленных чиновников?

— Г-н Кажегельдин действительно хорошо информирован по этой части. В СМИ была информация, что бельгийской полицией были обнаружены офшорные счета его супруги и миллионные сделки в Антильях, Голландии, Бельгии, Швейцарии. Причём эти сделки совершались в середине 90-х, когда многие отечественные бизнесмены ещё и не слышали про офшоры, а сам Кажегельдин был премьером. В «Панамском досье» также была обнаружена компания в Новой Зеландии, принадлежащая его дочери. И самое главное — происхождение всех этих средств так и не было выяснено.

Поэтому он действительно в теме. Но воспользуюсь ли я этими советами — это другой вопрос. Видите ли, мне нередко случается советовать с людьми, чьё мнение для меня важно и чей опыт вызывает у меня уважение. Это мои старшие коллеги, или просто люди, добившиеся больших результатов. Не обязательно большие руководители, иногда просто родители моих друзей, проработавшие всю жизнь учителями или на производстве. Их советами я действительно дорожу, но г-н Кажегельдин не входит в это число.

А его привычку навязывать «советы постороннего» тем, кто их не просил — отношу к людским слабостям. Обычно так поступают, если хотят казаться значительнее, чем есть на самом деле. Лично мне такие советы не интересны, я их даже не читаю.

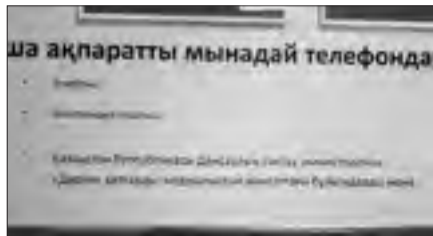
С другой стороны, тема возврата средств настолько важна, что любые усилия и любое содействие не будут лишними. И работы тут хватит на всех, в том числе и на г-на Кажегельдина. Возможно, его участие даже окажется полезным, если он будет не сторонним наблюдателем, а непосредственным участником этой работы. Но тогда вместо советов, как вернуть в Казахстан украденные у его народа деньги, ему надо бы начать с себя.

И главный момент: требования по возврату средств вправе выдвигать только официальные органы или представители Республики Казахстан, к которым он очень давно не имеет отношения.

ТІЛІМІЗ ТІЛІМДЕНБЕСІН!

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ - ҚАЗАҚ ТІЛІ! АЛАЙДА ҚАЗАҚ ТІЛІМІЗ ШЫН МӘНІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛГЕ АЙНАЛДЫ МА?

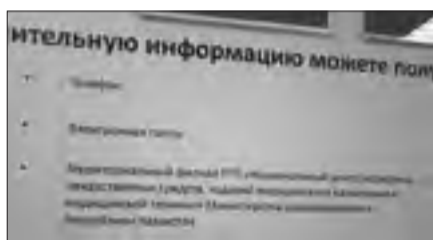
Көшедегі жарнамалардың қазақ тілінде қате жазылуы әлі күнге дейін орын алып отыр. Көше жарнамалары тұрмақ мекемелерде мемлекеттік тілде жазылған тақтайшалардағы қателіктерді де көз көріп жүр.

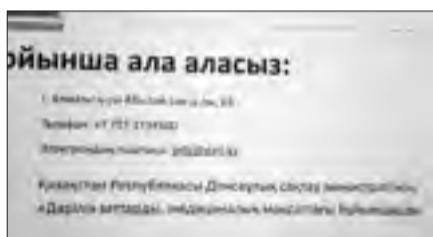
Соның бір мысалын мына суреттерден көріңіз.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Дәрілік заттарды, медициналық мақсаттағы бұйымдарды және...»

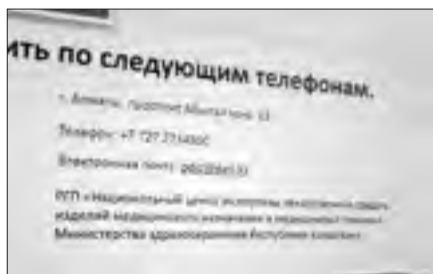
Сөйлем аяқталмай қалған. Ал төмендегі орысша нұсқасы түгел. Here?

Келесісі де солай.

Бұл жерде де тап солай қазақшасында сөйлем кесіліп қалған. Оның үстіңгі жағында «г. Алматы қ-сы» деп беріліпті. Сонда бұл не? Қазақшасы тұрса болдыдан туған немқұрайдылық па?

Бұл жазбалар Астана қаласының №8 емханасында ілініп тұрған тақтайшалар.

Журналист ретінде көптеген мекемелерді аралай жүріп бір байқағаным, көпшілік мекемелердің ішінде ілініп тұрған ақпараттық тақтайшалар орыс тіліне қарай қайта ойысып бара жатқандай.

***

Бірде Салық басқармасына бардым. Белгілі бір құжаттар жасату мақсатымен. Тиісті кабинетке кірсем, төрт-бес өзіміздің қаракөздеріміз отыр, бірақ барлығы да орыс тілді. Біреуі қазақша сөйлемейді. Қазақша айтқан сөздеріме орысша жауап береді, сонда да қазақша сөйлеп тұрмын. Бір кезде қолыма ресми тілдегі бір бет парақты ұсынып толтыруымды сұрады. «Маған қазақша нұсқасын беріңіз, мен орысша толтырмаймын» дедім. Кабинетте отырған бес қазақ құжаттың қазақша нұсқасын таба алмай жарты сағат іздеді. «Неге орысша толтырмайсыз?» деп қояды. «Жоқ мен тек қазақша толтырамын. Маған қазақшасын тауып беріңіз» деп тұрып алдым. Барлығы қағаз ақтарды, компьютерді шарлап қазақшасын таба алар емес. «Сіз

бірінші адамсыз қазақша нұсқасын сұрап тұрған. Бізде барлық келгендер орысша толтыра береді» демесі бар ма? (орысша). «Орысша толтырмаймын» дегеніме мысқылдап та қояды. Мені бір орысша білмейтін надан адамға тенең тұрған сынайлы... (өздері ана тілдерін білмейтіндеріне намыстанудың орнына). Әзер дегенде қазақша нұсқа табылды-ау. Мен құжатымды қазақша толтырып өз жөніме кеттім.

***

Енді бірде бір министрлікке қазақша толтырып құжат жіберген едім. Жауабын білуге барсам, құжат екі тілде жазылыпты. Менің қазақша не жазғанымды түсінбеген болса керек. Екі тілдегі жазу екі түрлі. Құжатты беріп тұрған тағы өзіміздің қаракөзіміз. «Мыналарыңыз не? Қате жазылыпты ғой» десем, сол баяғыша «Извините, мы исправим» деп орысшалады да ішке кіріп кетті. Жарты сағат дегенде әзер шығып, орысшалап «Түзеттік, тек қол қоятын бастық жоқ. Басқа күні келіңіз» деп тағы қоя берді. Содан кейін білдей бір министрлікте осындай сауатсыздықтың орын алып отырғанына таң қалдым. Тағы сол мемлекеттік тілге салғырт қараудың бір көрінісі.

***

Кейін «Қазақстан Халық банкіне» барып, жеке есепшот ашу үшін өтініш жазуым керек болды. Қызмет көрсетіп отырған менеджер қазақ. Мен: «Кімнің атына жазайын?» деп едім. Сол баяғы ол да орыс тілінде сайрап ала жөнелді. «Мен қазақша жазамын өтінішті» десем, «Я буду вам диктовать пишите на русском» дейді. «Мен орысша жаза алмай отырғаным жоқ. Мен қазақша жазамын. Мемлекеттік тілге неге немқұрайлы қарайсыз?», содан соң ғана менеджер қазақша сөйлеуге көшті. Тым тәуір қазақшасы бар менеджердің не себепті орысша сөйлеп отырғанын түсінбедім. Сонымен, өтінішімді ана тілде толтырып ол жерден шықтым.

Осы тұста айта кететін бір жайт, банк терминалдарын, банкоматтарынан қолданғанда қазақша нұсқауды таңдасак, тіліміздің қолданысын кеңейтуге бағытталған онды қадам болатыны сөзсіз. Өйткені қазіргі таңда аталған қызметтер бойынша тұтынушылардың 95 пайызы орыс тілін, тек 5 пайызы ғана қазақ тілін таңдайды екен. Сондықтан, бұл жағдай қазақ тілінің өркендеуіне өзіндік кедергісін келтіріп отыр.

Жалпы, банктердің басым бөлігінде іс қағаздары әлі күнге тек орыс тілінде жүргізілетіні жасырын емес. Өкініштісі сол, өз қаракөздеріміз болса да, банк қызметкерлерінің көпшілігі орыс тілінде жауап береді. Қазір халықпен жұмыс істейтін мекемелерде қазақтардың ғана емес, өзге ұлт өкілдерінің де мемлекеттік тілде сөйлейтін уақыттары жетті емес пе?

Банктердің бірінде менеджер орыс қызы (есімі — Оксана) менің қазақша сөйлегеніме ашулана, біздің елімізде үштілділік қатар жүретінін айтып, мені ақылға шақырғандай сөйледі. «Егер елімізде үштілділік болса, соның біріншісі — мемлекеттік тіл. Халықпен тікелей жұмыс істейтін мамансыз неге мемлекеттік тілді білмейсіз?» дедім де банк басшылығына шағымданатынымды айтып шығып кеттім. Алайда ша-

ғымыма ешкім жауап қайтарған жоқ. Баяғы сол мемлекеттік тілге деген немқұрайлылықтың белгісі.

Немқұрайлылық демекші, елдегі банктердің бірі «Зың-зың кредит» беретін болған. Қала көшелерінде осындай жарнамалар айқайлап тұр. Бүгінде жастар арасында «хит» болған еш мағынасы жоқ, сайқымазақ әндей «хит» болуды армандады ма екен. Әйтеуір, банктердің қазақшасы осы болып тұр қазір.

***

Сөйтіп, қайда барсаң да қазақ тілінің мәселесі алдыңнан шығады. Тілге салғырт қараудың салдарынан елімізде қазақ тілі әлі күнге дейін өз деңгейінде қолданылмай отыр. Сондықтан, әр қазақ жүрген жерімізде қазақша сөйлесек, өзгелерден соны талап етсек қана қазақ тіліне сұраныс туады, өзге ұлт өкілдері де көптеп үйрене бастар еді. Әйтпесе бізде әлі күнге дейін ресми тілдің үстемдік құрып тұрғаны жасырын емес. Арамызда бір өзге ұлт өкілі отырса, жиынымыз міндетті түрде ресми тілде өтеді. Өйткені оны сыйлауымыз керек. Олар неге бізді, біздің тілімізді сыйламайды? Сыйлайтын болса неге мемлекеттік тілді үйренбейді? Қорыта айтқанда, қазақ тіліне қажеттілік туғызбай істеген ісіміз де, айтқан сөзіміз де бос әңгіме.

Қазір тілінді жақтасаң, қазақтыңды қорғап сөз айтсаң болғаны ұлттар арасына жік салушыдай көретін әдет шығарып алғанбыз. Сонда өз тілімізді қорғап, жанашырлық таныта алмасак, өз елімізде өз тілімізді үстем ете алмасак, біздің кім болғанымыз?!

Бір кездері қазақ тілінің тағдырына алаңдап «Ана тілім» атты өлең жазған Сағат Әшімбаевтың: «Ардағым-ай, бағың да ашылмады-ау, Ашылмады-ау, дауың да басылмады-ау...» деген жыр жолдары еріксіз ойға орала берді.

Венера МҰРАТҚЫЗЫ
Астана қаласы

■ ЖАҢА КІТАП

ЖАҢА ЖЫЛҒА ТОСЫН СЫЙ

«Күллі ғажайыптардың ішіндегі ең тамашасы – жақсы тәрбиеленген адам» депті Эпиктет. Осы күні кеше ғана «жақсы тәрбиеленген адам» – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің құрметті кафедра меңгерушісі, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, академик, профессор Құралай Ахметқызы Аққошқарова жайлы қазақша «Ақыл мен сұлулықтан жаратылған, жаным-ай жан екенсің дара туған» орысша «Созвездие «Дельфина» атты көлеміне көркемдігі сай бір мұқабада екі кітап Алматыдағы «Арда» баспасынан жарық көрді.

Кітаптың «Көркем мінез көрікті ой» деп аталатын бірінші бөлімінде көрнекті мемлекет және қоғам қайраткерлері Сұлтан Жиенбаев, Бижамаал Рамазанова, ҚазҰУ-дың ректоры Ғалымқайыр Мұтанов, ақын Жұма-Назар Сомжүрек, т.б. ұжымдық жинақтың бас кейіпкері Құралай Аққошқарованың ұстаздық, ғалымдық қайраткерлік қырлары жайлы толымды ой толғайды. «Аққу боп туған ару ол» атты екінші бөлімде Мынбай Рәш, Өтеген Оралбаев, Серік Тұрғынбекұлы, Мархабай Ааматов, Асқар Алтай, Бақытжан Тобаяқов сынды ақындардың арнау өлеңдері, «Сақура гүл – Құралай» атты үшінші бөлімде сазгерлер Жұмағали Өмірбеков, Қайыржан Мақанов, Өрікгүл Өтеміс-Жаныстың әндері берілген. Онымен жалғас «Сыр-сұқбат, мақала, эссе», «Газет беттерін парактағанда», «Хаттар сыр шертеді», «Ағылған ақ тілектер» бөліміндегі материалдар да аса маңызды.

Небәрі жиырма бір жасында Кремльдің төрінде Бас хатшы Л.И.Брежневпен қатар отырып студент жастардың Бүкілодақтық слетінің төрайымы болып, ұлы жиынды үш күн бойы басқарып, халқымыздың мәртебесін асқақтатқан Құралай Аққошқарованың бүкіл өмірі халыққа қызмет етудің үздік үлгісі. Жинақ авторлары Қазақстанның БҰҰ-дағы тұрақты өкілінің орынбасары, дипломат Қанат Тұмыш, Өзбекстан Республикасының мемлекеттік сыйлығының екі мәрте лауреаты, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Бейбітшілік пен келісім» сыйлығының иегері 98 жастағы абыз Насыр Фазылов, Францияның атақты әдебиетшісі, қоғам қайраткері Альберт Фишлер, Мәскеудегі К.А.Тимирязев атындағы ЖОО-ның профессоры, академик Серік Тойғамбаев, Қырғызстанның ел артисі, Мемлекеттік сыйлық беру комитетінің төрағасы – министр Ақылбек Абдықалықов т.б. ұлағатты ұстаз жайлы сыр шерте отырып мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың: «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласына орай толымды ой толғап, кейіпкер тұлғасын ел өміріндегі елеулі оқиғалармен тығыз байланыста байыпты баяндаған.

Осындай ерекшеліктерімен аса бағалы бұл кітап оқушының олжасы, жаңа жылға жақсы тосын сый.

Жинақтағы түрлі-түсті фоталар кейіпкер өмірі мен ел тарихынан сыр шертеді.

Жинақты құрастырған – жазушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Сәбит Досанов.

Серік ҚИРАБАЕВ,
ҚР Мемлекеттік
сыйлығының
лауреаты, академик

Сырағанды

Қазақ поэзиясының соңғы елу жылдық тарихында Сырбай Мәуленовтің есімі аса құрметпен аталады. Алғашқы өлеңге әуестігін соғыстан бұрын бастап, ақындық талантын Отан соғысының майданында ұштаған Сырбай содан бергі дәуірдің бәрінде де белсенді ақындық өнерімен көзге түсті. Ол қазақ поэзиясына өзіндік өрнегін, шеберлігін, жаңалығын алып келіп, өзінен кейінгі ұрпақтың осы жолдағы ізденісіне үлгі болды. Қазақ өлеңінің ерен жүйріктерінің қатарынан орын алды. Қазақ өлеңін көпсөзділіктен арылтып, көлемі шағын, ойға, сезімге бай, суретке толы, мазмұнды лирика жасауда Сырбай өзінен кейінгілерге ғана емес, ағаларына да жол-жоба көрсетті. Оның ұйқасы темірдей, мазмұны мен түрі жұп-жұмыр, шындықты көркем бейнелеуімен, өзінше тануымен тек Сырбайдыкі деп қана ұғатын лирикалық жырлары өлең сүйер қауымның бәріне таныс.

Сырағанмен мен 1950 жылы «Әдебиет және искусство» (қазіргі «Жұлдыз») журналының редакциясында таныстым. Журналдың бас редакторы әрі Жазушылар одағы басқармасының жауапты хатшысы Қайнекей Жармағанбетов менің институтта сабақ берген, әдебиетке, жазуға баулыған ұстазым еді. Ол кісі Айқын Нұрқатов марқұм екеуімізді журнал жұмысына тартып, студенттік мақалаларымызды басқан. Айқын 1950 жылы жаздан сол редакцияға жұмысқа алынды. Мен Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасында істеп, журнал жұмысына кейінірек, 1951 жылы ауыстым. Ұстазымызға (әрі одақтың басшыларының бірі) жиі барып, сөйлесіп жүретінбіз. Сондай бір күні Қайнекейде отырған Сырағанмен кездесіп қалдым. Сыраған есімін білетінмін, өлеңдерін оқып жүретінмін. Ұлы Отан соғысы кезінде кітап басылмай (анығырақ айтқанда, аз басылып) рухани жұтаншылықтың жайлап тұрған кезі болатын. Сондықтан да біз әр шыққан өлеңді, басылған

кітап не жинақты сатып алып, қолдан қолға тигізбей оқитынбыз. ҚазПИ-дің әдебиет үйірмесінде талқылайтынбыз. Олар жайлы рецензиялар жазуға да төселіп қалғанбыз. Сондықтан Сыраған есімі маған таныс еді, оның 1948 жылы шыққан тұңғыш «Өлеңдер жинағын» оқығам. 1949 жылы басылған «Дала дабылы» атты жинағын ҚазПИ-дің әдебиет үйірмесінде талқылап, мен баяндама жасағам. Қайнекей мен Сырбай әрі дос, әрі жерлес екен, еркін сөйлесіп, мені әңгімеге тартты. Менің Сыраған кітаптарымен таныс екендігімді білді. Сонда Сырағанның қысқа, суретті лирикадағы табыстарын атап, алғашқы жинағындағы «Майдан түні», «Нажағай» деген екі өлеңін жатқа айтып едім. Бұл екеуінде де 2-3 шумақ шағын өлеңге соғыс шарпыған табиғаттың керемет суреттерін жасағанына ризашылығымды білдіргем. Бүгін сол өлеңдерді қайта оқып көрсем, әлі де менің өлең сүйгіш сезімімнің алданбағанын байқаймын.

«Дала дабылы» жинағы жайлы баяндама кейбір жөндеулермен 1950 жылы «Әдебиет және искусство» журналының

10-санында басылды. Жинақты талқылау сол дәуірдің сыншылдығы жағдайында өтіп еді. Соның әсері болар, бүгін оқып қарасам, автордың ойын үзіп-жұлқып талдау бары байқалады.

Кейін мен Сырағанның 1952 жылы шыққан «Магниттаудың оттары» атты өлеңдер жинағы туралы мақала жаздым. Мұнда ақынның жаңа заман шындығын зерттеуге ауысқанын, соғыстан кейінгі бейбіт өмірді жасаушылар еңбегін жырлағанын тілге тиек еттім. Мақаланың «Бейбіт өмір жырлары» («Әдебиет және искусство», 1952, №7) деп аталуы да содан.

Содан бері де Сыраған шығармашылығы менің қазақ поэзиясы жайлы зерттеулерім мен сын еңбектерімнен сырт қалған емес. Ақынның жаңа кітаптары жайында да мақалалар жаздым, жалпы әдебиеттің даму процесі туралы зерттеулерімде де ол кісінің үлесі аз айтылмайды. Бірақ, соның өзінде, маған ақынның алғашқы беталысы жайлы жазған жоғарыдағы екі мақаланың орны бөлек көрінеді. Онда ой-пікір ұштауы жетілмесе де, балаң сыншыл ойларым Сырағанның болашақ ақындық жолына тілек қосқандай болады да тұрады.

Содан бастап Сырағанмен аразда аға мен інінің арасында болатын сыпайы да сыйластық қатынас орнап еді. Мен ол кісімен бірге қызмет істеп көргем жоқ, оның командасына да кірген адам емеспін. Бірақ сыйластығымыз жақсы болды. Мен – ақын табиғатын түсініп, оған кінәшыл, күдікті көзбен қарамауға

жеке шумақтары бұрқырап, аузында жүретін. Бірде журнал редакциясына кіріп отырып, ол:

Төбесінде ту желкілдеп әр үйдің,
Жүздерінде күлкі ойнайды сәбидің,
Партизанның бурыл тартқан шашынан

Октябрьдің өткелдерін танымын, – деген өлең шумағын айтып еді, «осының басы есіме түсті, аяғы әлі жоқ, ойым жинақталмай тұр. Кейін жазып, әкеп берем» деп кетті. Заманның (октябрьді тойлап үйренген заманның) суретін салған осы бір шумақтың соның бір ойлы сезіммен аяқтауы керектігін ол сезініп кетті. Кешікпей жазып әкеліп тапсырды. Осы өлеңнің журналда басылғаны есімде.

Содан бері жарты ғасырдан аса уақыт өтіпті. Бұл жылдар Сырағанның шығармашылық өнерінің ең жемісті жылдары болғаны даусыз. Ол бұрқыратып жұмыс істеді, жыл сайын бір жинақ десем артық болар, бірақ арасын үзбей, жаңа өлең кітаптарын жиі ұсынып тұрды. Ең бастысы – күннен күн сайын, айдан ай сайын, жинақтан жинақ сайын оның ақындығы толысып, шеберлігі артты. Кейбір замандастары сияқты еркелік пен есерліктің жолына түсіп кетпей, шығармашылық қабілетін шындай білді. Ойды жинақтап айтудың, шағын өлеңде сөзбен сурет салудың айтулы маманына айналды. Сөйтіп біздің классик ақындарымыздың қатарына кірді.

«Сырбай – классик» деу тым оңай сияқты. Атақ, даңқты да жеңіл үлестіре салатынымыз бар. Бірақ бұл Сырбайға

үйренген адаммын. Жастау кезімде А.В.Луначарскийдің Маяковскийді жерлеу кезінде сөйлеген сөзін оқығаным барды. Сонда Луначарский Маркстің «ақын еркелетуді сүйеді» деген сөзін келтіріп, «біз Маркс емеспіз, ақын жанын түсінуге ұмтылмаймыз, оны еркелете білмейміз, жазықсыз айыптаулармен оның жанын жәбірлейміз» – деп, Маяковский өлімінің сыры да басшылық саясатында жатқанын мойындап сөйлеген. Осы сөз санама қатты ұялап қалыпты. Сондықтан мен ақындардың кейбір артық-кем мінезіне «ақын ғой» деп қараймын. Мен осыны айтқанда, бір үлкен ағамның «немене, ақындар жынды болуы керек пе?» деп ашуланғаны бар еді. Сырағанда да шын ақындық мінез, ақындық шабыт болатын. Ол да еркелейтін. Еркелігін көтеретін елі болған соң істейді-дағы. Соның өзінде ол толып тұрған өлең еді. Жай жүргеннің өзінде өлеңдетіп сөйлейтін. Болашақ жазылар өлеңінің

оңайға түскен жоқ. Оның өмір бойғы тынымсыз, қазақ өлеңін жетілдіруге еңбегі, артында қалдырған классикалық туындылары оны осылай атауға мүмкіндік береді. Қазақ лирикасының классикалық үлгілері ақын мұрасында аса мол кездеседі. Халықтың мойындауы, оқырмандардың ілтипаты бәрінен де жоғары. Олардың «Сырбай» демей, «Сыраға» деген сөзінде де үлкен ықыласпейіл жататын.

Сырбайдың көзін аша көргені – әскери өмір, Ұлы Отан соғысының қанды қырғыны екені белгілі. «Әскери өмір менің өмірімнің мектебі болды» деп оны өзі де айтқан. Сондықтан да өмір тануды халық тарихының ең бір қиын да күрделі жағдайында бастаған ақын санасын тез жетілдіріп, дүниеге ойлы көзбен қарай алды. Соғыста ол өлім мен өмірдің жекпе-жегін көрді, өлімнің өзімен жалғасып туындап жатқан өмірді таныды, шындықтың қоғамдық,

адамдық мән-мағынасын терең пайымдады, адам сырына үңілді. Бұл жайлар алғашқы күннен-ақ ақынның соғыстың ауырлығын жеңілдетпей, шынайы күйінде бейнелей алуына жол ашты. «Құлын» деген өлең өмірдің өзінен туған еді, — деп жазды Сыраған. — «Волхов майданында қалың орман ішінде бір буаз бие толғатып жатқанда жанына пугас бомбасы түсіп жарылды. Айнала қып-қызыл өрт. Орман отқа оранды... шыртылдап жанған орман үстінде көкала түтін көлбейді. Сол бір сұрапылдың ішінен кісінеген құлын даусы естілді».

Мұны ақын:

Оттың ортасында
Шіркін, өмір,
Құлын боп кісінейді, —
деп қорытады.
Волхов орманының соғыс оғы кескен түбірлерінен ол аяқ-қолынан айырылған мүгедек солдатты таниды («Түбірлер»).

Мың қолдар сау болсын деп,
Мен бір қолымды бердім.
Мың жолдар жалғансын деп,
Мен бір жолымды бердім.
Мың гүлдер солмасын деп,
Гүлдей жастық күнімді бердім.
Мың ақын толғансын деп,
Мың бір жырымды бердім, —

дейді ақын тағы бір өлеңінде («Жастығым, сені жоғалттым»).

Ол осы жоғалтқан жастығының ізімен жүріп, өмір бойы соны жырлады. Оның жырының замандастарының көкейінен өшпес орын алатыны да сондықтан.

дан тануы ғажап. «Ақ түн» — осы жолдағы ақын ізденісінің басы. Онда суреттелетін Ленинградтың ақ түні ол үшін аппақ нұрындай елестейді.

Ақ түн —
Әлемнің аппақ, адал нұры.

Ақ түн —
Қуады қуыстардан
Көлеңке, Қараңғыны.

Ақ түн —
Жеткен талай жыл болдырып,
Аталардың ақ арманы.

Көгілдір дүние жағалай.
Көгілдір көкте
Көгілдір түсті ағады ай,
Көгілдір жолдар
Көгілдір көк белдерде,
Көгілдірлер шомылады
Көгілдір тартқан көлдерде.
Көгілдір бір нұр
Ойнайды менің кеудемде.
Көгілдір көктем келген бе?!
Бұл — көктем бояуы.
Өмірді өз бояуымен тану, оның сәнін

САТҚЫНАТМЫЗ

Осы аталған өлеңдердегі заман трагедиясы, адам басына түскен салмақ, өмір үшін арпалысқан адам еңбегі, тіпті жаңа мазмұн тудырған шығарманың түр өзгешеліктеріне дейін Сырбай қаламының құдіретін танытады.

Сырбай өз заманының көп ізденгіш, ой-өрісі кен, көзі қырағы ақыны болды. Ол үшін жер бетіндегі тіршіліктің уақ-түйегі жоқ еді. Оның өлеңдерінің тақырыбы да, мазмұны да бай. Ақын көргені мен білгенін ұшқыр қиялымен әрлеп, ой елегінен өткізіп, жанды суретке айналдырады. Өмірмен тығыз байланыстылық, шығармашылық сапарлар оған көп материал берді, сезімін байытты. Ол жырлаған сұлу өмір суреттері — осындай шикі материалдың шығармашылық електен өткен көріністері. Сырбай жасаған табиғат суреттерінен осыны анық тануға болады. Оларды шындықтың өзі деп қабылдау аз. Ақын өмірде көргенін қиялмен, бейнелі сөздермен өріп, жаңа көркем шындық ұсынады. Ондай өлеңдерден жалт еткен сезім күйін, найзағайдай жарқ еткен көңіл әсерін, жазғы шықтай немесе көз жасынан үзіліп түскен тамшыдай мөлдірлік танылады.

Шатырлап аспан шарт сынып,
Лактырды жерге ақ сырық.
Ақ сырық тағы шарт сынып,
Кемпіркосақ тартылды.

Жер мен көкті қапсырып, — депті ақын көктем табиғатының ғажайып бір құбылысын суреттеп. Өмірдің өз суретінен де әдемі, тапқыр айтылған. Ақындық құдірет деген осы да.

Қып-қызыл боп тұтылып,
Бұлтқа кірді азалы ай.
Қара аспанда қанжардай
Жаркылдайды нажағай.

Бұл соғыс шындығынан алынған. Аза тартып, қызарып барып батқан айдың артынан аспанды торлаған оқ суреттерін ақын осылай бейнелейді.

Сырбайдың өмір суреттерін бояулар-

Ақ түнді — ақ арманды
Түр қондырып
Ленинград алаңдары,
Нева аралдары,
Кронштад камалдары,
Смолярный жалаулары...

Өлең тек түр жаңалығын қуып кетпейді, онда күшті мазмұн, рух бар. Ол сол «ақ түнді — ақ арманды қондырып тұрған Ленинград алаңдарын, Нева аралдары, Кронштад камалдары, Смолярный жалаулары» деген сөздерімен өз заманының идеясын да терең жеткізеді.

Кейін де ақын осы үлгіге көп оралды. Ол түстерді өзара ойнатып, байытып, шындықты соның бояуымен тануға көтерілді, бояулары баттаспай, жарқын жігін сақтаған суреткердің қаламымен құбыла өрнектеледі. Өзі туған өлкедегі Ақкөл табиғатына арнаған бір өлеңінде ол:

Жазығы да ақ сортаң,
Балығы да ақ шортан.
Қыздарының аты да —
Аспандағы Ақшолпан.
Ақкөлінде ақ қазы,
Ақ үйінде ақ тазы.
Ақ боз атын баптағайды
Ақ сақалды атпазы, —

деп жазды. Мұнда да «ақ» түсі ақ ниетін, ақ пейілдің, таза, пәк өмірдің символына айналды.

Енді бірде боз түсін ойната жазған ақынның бір жолдарын оқимыз:

Боз даланың буылдыр тозанындай,
Бұлдырайды боз бұлттан бозарып ай.
Бозша қыстың бүркеген боз қырауы
Боз бұтақтар боз саусақ созады жай.
Дүниенің бәрін бозартып тұрған
Бозша қыстың бейнесі көз алдыңызда
тұрғандай.

Көгілдір өзен
Көгілдір тал-қарағай.
Көгілдір таулар,
Көгілдір аспан шарадай.
Көгілдір жұлдыз.
Көгілдір күндіз,

бұзбай, дәл осылай суреттеу классик ақындардың ғана қолынан келмек. Оның жаны нәзік, сезімтал, сол әсемдікті тану, сую үшін жаралған. Ол — табиғаттың өз баласы. Сондықтан да Сырбай ақын:

Бүкіл аспан мені түнде күзетті,
Ай жымиды ару қыздай ізетті.
Дала желі саусағымен ақырын,
Ауып қалған жастығымды түзетті, —
деп айта алады.
Туған даласымен тұтастық деген осындай-ақ болар.

Менің Сырбайды классиктер қатарына қоюым да оның өлеңдерінің осындай классикалық сапасында жатыр. Сыраған ақын ғана емес, адам есебінде де бағалы, қымбат кісі еді. Оның адамгершілігі биік болатын. Кімге де болса тілектес, кісі сыртынан сөз айтпайтын, кісі бетін жыртыпайтын, ешкімге жамандық жасап көрмеген пәк

жанды, таза пиғылды жан еді. Онымен біз қалада да («Интернациональная» — қазіргі Сырбай Мәуленов көшесіндегі 129-үйде), далада да (жазушылардың шығармашылық үйі жанындағы саяжайда) көп жылдар көрші тұрдық. Сол жылдардың бірінде де бір артық мінезін көрген емеспіз. Өлең жазғаннан басқаны білмейтін, дүние тіршілігінде, үй шаруасында жұмысы істемейтін. Саяжайда бакта жұмыс істеп жүрген біздерге келіп, әзіл-қалжың айтып кететін. Өзі ештеме істемей, қыдырып қана ауа жұтатын. Бұл жерде Сыраған уақытын өлеңнен басқаға бөлірмей, солай үйреткен, оған қажет жағдайдың барлығын жасап, маңына достарын, бауырлас-тілектестерін жинап, айналасын толтырып отыратын Кұлжамал жеңемнің үлкен еңбегін ерекше атауды парыз көрем. Мен де «Күлекең бәрін өзі істеп үйреткен, сол үйдің ерке баласысыз ғой» деп әзілдейтінмін. Сыраған күлетін. Шынында да, Сырағаннан айрылған күндерде де, оның артын түгендеуде де Кұлжамал ерекше азаматтық танытты. Қабірінің басына аскерткіш орнату да, Алматыда көше алып, тұрған үйіне мемориалды тақта қою да, елінде (Торғайда) Сырбай атына байланысты іске асқан шараларды атқаруда да Кұлжамал балаларына бас бола білді.

Сыраған өмірінде «Қазақ әдебиетінде» бас редактор болып істеген жылдар өзгеше бір кезең болды. Ол өзінің ұжым басшысы ретіндегі дарқан мінезін, жан дүниесінің шалқарлығын, журналист, публицист есебіндегі алғырлығын, қаламының жүйріктігін алғаш рет сонда танытты. Соғыс кезінде шығуы тоқтап қалған газетті қайта ашып, аз уақыттың ішінде республиканың ең таңдаулы басылымдарының қатарына қойды. Онда ауыл мәдениетінің жайы мен қазақтың ұлттық мүдделеріне байланысты мәселелер өткір де батыл көтерілді. Ол кезде ұлт қамына байланысты тың ой айту тым қауіпті де еді. Соған қарамай, ерлік жасады. Ақыры ұлтшылдық айып тағылып, орнынан босады. Бірақ қызметінен кету Сырбайдың беделін төмендеткен жоқ, түсінімпаз, пайымдағыш халық оның кім екенін таныды, абыройын көтерді. Ал, редакция қызметкерлері Сырбайды (онымен бірге босаған достарын) құрметтеп шығарып салды. Осы тұста-ақ Сырбай өз ұрпағының басы екенін мойындатқан еді.

Қазір Сырбайдың сол тұстағы көсемдігін, сонында жұртты ұйыта да ерте білгенін, дарқан өмір сүргенін бейнелейтін әңгімелер, жырлар, суырып салма өлеңдер көп. Оның біразын аңызға да айналдырған. «Бағғы өткен заманда», «Сырбай-лапша» аманда», «Дүрілдеп Сырбай өткен жер» дейтін жекелеген жолдар оған күе бола алады.

Сырағанның өзінен қалған суырып салма шумақтар, өлеңдер де аз емес. Ол сөйлеп кетсе, шешен, қара сөздің өзін ақ өлеңге айналдырып жіберуші еді. Біз көрген замандарда жазушылар ортасындағы ойын-тойдың ел мойындаған асабасы да сол кісі болатын. Сол кездесулердің бәрі ақын бойындағы рухтың биіктігін, таланттың тұлпарлығын, қиялының жүйріктігін танытып тұратын. Сондықтан да Сырбайды замандастары мен кіші інілері ғана емес, ағалары да құрмет тұтты. Олардың Сырбай шығармалары мен өзі жайлы айтқан жылы лебіздері жұрт есінде.

Сыраған қайтыс болғаннан бері оны еске алушылар, жоқтаушылар көп. Замандас інілері оған өлеңдерін арнауда. Үстіміздегі аласапыран заманда Сырағанның адалдығы, тазалығы, кісілігі еске түседі.

Сондай өлеңнің бірін Кәкімбек Салықов жазыпты. Соның бір шумағымен мақаланы аяқтағым келеді:

— Ашық айтып, шын жарылсам ағынан,
Жақсылыққа, ізгілікке табынам,
Ал бүгінгі кей жөнсіздік көргенде,
Үйде отырып Сырағанды сағынам.
Біз де Сырағанды сағынамыз.

Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы – Бас шаһардағы руханият ордасы. Ықылым заманнан кітап ордасы – парасат үйі, елдің мәдениеті мен әдебиетінің ошағы болып келген. Кітапхана – тек рухани-мәдени жұмыстармен ғана шектелмей, халықаралық ынтымақтастық пен бірлікті, келісімді нығайтуға қызмет ететін қоғамдық маңызы зор фактор.

Қай заманда болсын кітап пен кітапхананың орны да, жөні бөлек. Жыл табалдырығындағы кітапхана жұмысын сарапқа салып, қорытындылар болсақ, 2017 жыл – біздің кітапханамыз үшін маңызды оқиғалар мен елеулі жаңалықтарға толы берекелі жыл болып отыр. Барлық атқарылған іс – еліміздің мәдениеті мен әдебиетінің дамуына қосылған үлес. Бұл – «кітапханашы» деген маманның Отанымыздың дамуына қосқан тамшыдай үлесі ғана. Сонымен, 2017 жылдың алғашқы күнпарағынан осы күнге дейін Астанамыздағы парасат үйі – зиялы қауым мен шетелдік қонақтардың басын қосқан, түрлі жастағы оқырманның қажеті мен сұранысын орындаған руханияттың ыстық отта қайнап тұрған алып қазанына айналды.

КІТАП ҚОРЫ ЖӘНЕ КІТАПХАНА ІСІ

Қазақстан Республикасы Ұлттық академиялық кітапхананың қорында бір жарым миллионнан астам кітап қоры бар. Оның оқу залдары бір мезгілде 500-ден астам оқырманды қабылдайды. Ал «Мәжіліс», «Сұхбат» және «Конституция» залдарында дәрістер, конференциялар, презентациялар, көрмелер және жұмыс кездесулер өткізу үшін толық жабдықталған жағдай жасалынған. Сонымен қатар, кітапхана оқырмандары үшін барлық залдарда жоғары деңгейде қызмет атқарады. Біздің кітапханамызда кітап қорын толықтыру мақсатымен ф.ғ.д., профессор Т.Кәкішұлы, ҚР ҰҒА академигі К.Нұрпейісұлы, жазушы, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Д.Досжан, ҚР Халық жазушысы Ә.Тарази, жазушы Н.Ораз, мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым М.Жолдасбеков сынды азаматтардың жеке кітапханалары арнайы оқу зал ретінде пайдаланылса, тарихшы Болат Көмековтің де жеке кабинеті де болашақ ғалымдарға бағыт-бағдар беру мақсатында жұмыс істейді.

Қазақстанда кітапхана ісінің дамуы еліміздегі кітапханашылардың жағдайы мен мәртебесін көтеріп келеді. Кітап оқуға құмарлық көбеймесе, азайған жоқ. Жыл сайын кітап қорын толықтыру мәселесін де біз естен шығармаймыз. Қазіргі таңда Ұлттық академиялық кітапхананың қоры 1 463 710 бірлікті құрайды. Ал оқырмандар саны 100 000-ға жуық. Олардың 52901-і дистанционды түрде оқитындардың қатарында. Бір жылда біздің қорға, сыйға 9573 кітап келіп түскен.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭЛЕКТРОНДЫ КІТАПХАНАСЫ – МЕМЛЕКЕТТІК ЭЛЕКТРОНДЫ КІТАПХАНАЛЫҚ ҚОР

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің «Мемлекеттік электронды кітапханалық қорды құру» жобасы

КІТАПХАНА – РУХАНИЯТ ОРТАЛЫҒЫ

«2007-2009 жылдарға арналған ақпараттық теңсіздікті төмендету» мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстанның Ұлттық электрондық кітапханасы құрылды. Жобаның мақсаты – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы ұлттық жазба-құжаттық мұраларға қол жеткізумен, сақталуымен қамту және келешекке табыстау.

Әлемнің 115 елінен оқырман іздеген ақпараттарын алып оқи алады. Осы ұлттық электронды кітапхананың тағы бір ерекшелігі ең көп оқылатын кітаптарды анықтау мүмкіндігі де қарастырылған. Мәселен, жақында ғана біз «Ең үздік автор» номинациясы бойынша Қазақстан Жазушылар Одағының және Журналистер одағының мүшесі, «Өгей жүрек» (Чужое сердце) кітаптарының авторы Сәуле Досжанованы марапаттадық. Ал, «Ең үздік кітап» номинациясы ретінде философия ғылымдарының докторы, профессор, академик Ғарифолла Есімнің «Кемеңгер Мұхтар» атты кітабы таңдалынып алынды. «Ең үздік ғалым» номинациясы бойынша шығыстанушы-арабтанушы, тарих ғылымдарының докторы, академик Көмеков Болат Ешмұхамедұлы болса, «Ең үздік ақын» номинациясы бойынша ақын, ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Несіпбек Айт және ақын, филология ғылымдарының кандидаты, Еуразия университетінің доценті Оңайғұл Тұржан марапатталды. «Жыл адамы» номинациясы бойынша филология ғылымдарының докторы, профессор, мемлекет және қоғам қайраткері Мырзатай Жолдасбеков ағамызды таңдадық.

ОҚЫРМАН СҰРАНЫСЫ ЖӘНЕ ЖАҢА ЗАЛДАРДЫҢ АШЫЛУЫ

Ұлы ақын Абай Құнанбаевтың 170 жылдық мерейтойына байланысты 2015 жылы кітапханамызда «Абай» академиялық залы ашылды. Әзірге «Абай» залының қорында 700-ге жуық басылым бар. «Абай» залының қоры оқырмандар мүддесі есебінен белсенді түрде толықтырылатын болады.

2017 жылы мәдениет сала-

сын халықаралық деңгейде және қазақ-орыс қарым-қатынастарын дамытуды қолдау мақсатында кітапханамызда ұлы орыс классик жазушысы оқырмандарымыз үшін арнайы жаңа А.С.Пушкин атындағы зал ашылды. Аталмыш залға кітапхананың қорынан ұлы ақынның 500-ден астам кітабы, латын графикасындағы және қазақ тіліндегі кітаптары мен 1830, 1833, 1834 жылдары жарыққа шыққан қолжазбаларының көшірмесі қойылды. Сондай-ақ, залда ақынның жұмыс үстелінің реконструкциясы қойылып, әрбір келушілер үшін қаламы мен сирсауытына жазба қалдыру мүмкіндігі қарастырылды.

Кітапхана – руханияттың алтын ордасы ғой. Жақында «Рухани жаңғыру» оқу залын да ашып қойдық. Ол егеменді Қазақстанның қалыптасу тарихынан бастау алған 3000-нан астам басылымнан тұратын зал. Бұл залда саясат ғылымдарының докторы, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты Қуаныш Сұлтановтың кітап қоры ерекше орынға ие болды. Астананың 20 жылдығына орай тағы бір «Астана» деген атпен зал ашылды. Сарыарқа төрінің жаңалық жаршысы қызметін атқарған Нұрғожа Ораз атты зиялы ағамыздың үйіндегі жеке кітап қоры кітапханамыздағы жаңа ашылған Астана залының төрінен орын алды.

Латын әліпбиін қолдау мақсатында біз «Жаңа латын әліпбиі» залын да аштық. Аталмыш залда арнайы оқу-жаттығу курсы оқыту тегін ұйымдастырылды. Екі айдың ішінде курсқа мыңнан астам оқырман келіп қатысып, жаңа қазақ әліпбиін меңгерді.

СИРЕК ЖӘНЕ ҚҰНДЫ КІТАПТАР

Қазіргі таңда кітапхана қорында VI-VIII ғасырлар аралығында жарық көрген 20 000 мыңға жуық сирек кітаптар мен қолжазбалар жинақталған. Мәселен, Құран топтамалары, араб, латын, шағатай, түрік таңбаларымен, кириллицамен жазылған қазақ тіліндегі кітаптар мен қолжазбалар, Ахмет Байтұрсынұловтың сонау 1909 жылы

жарық көрген «40 мысал» кітабы мен 1926 жылғы суретті «Әліпбиі», ұлы Мұхтар Әуезовтің 1942 және 1945 жылдары жарық көрген «Абай» романы бар.

Ал, айрықша құнды кітаптар мен қолжазбалар қатарында Құран Кәрімді атауға болады. Қолжазба 799 жылы қағазға түсірілген. Сондай-ақ бамбук тақтайшаға жазылған ежелгі қытай қолжазбасы. Кітапты белгілі фламанд суретші Сэр Энтони ванн Дейк безендірген. Бұл – дүниежүзіндегі жалғыз кітап, ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының сирек және қолжазбалар қорында кіршіксіз қалпында сақтаулы тұр. Жібек қолжазбадағы «Конфуций афоризмдері» де бар. Қазақ диаспорасының белді өкілі Хасен Оралтайдың 6441 құжаттан тұратын мұрағаты қорымыздан орын алды. Академик Зәки Ахметовтың 876 құжаттан тұратын мұрағаты да сақтаулы. Айта берсек, құнды жәдігерлерге кенде емеспіз.

Латын графикасымен басылған қазақ кітаптары топтамасында қазақтың классик жазушылары Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Ілияс Жансүгіров, Сәбит Мұқанов, Жамбыл Жабаев, Ғабит Мүсірепов, Тайыр Жароков және т.б. басылымдары сақтаулы. Мұның бәрі де, кітапқа түскен хәм көздің қарашығындай сақтауды қажет ететін – тарих.

ШЕТ ШЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ КІТАПХАНАЛАРЫНДА ОРТАЛЫҚТАРДЫҢ АШЫЛУЫ

Қазіргі уақытта ұлы ағартушы-ғалымдар, дала ақындары – Құрманғазы, Абай, Шәкәрім, Мұхтар Әуезов, Әбдіжәміл Нұрпейісов, Ілияс Есенберлин және көптеген басқа авторлардың шығармалары әлемнің ірі кітапханаларында өз оқырмандарына қолжетімді болып отыр. Себебі, 2016 жылдан бері шет мемлекеттерінің кітапханаларында Қазақ әдебиеті мен мәдениеті орталығын ашу – кітапхана мәртебесін одан сайын биіктете түсті. Бір жылдан аса уақытта 16 мемлекетте ашылыпты. Осы жобаны іске асыру үшін ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне, ҚР Сыртқы істер министрлігіне және ҚР шет

мемлекеттердегі Елшіліктері көп көмектесті. Қазақ әдебиеті мен мәдениетін, тарихын, салт-дәстүрін насихаттайтын шаруалар шаш етек-тен.

ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің, Қазақстан Республикасы елшіліктерінің тікелей басшылығымен және Ұлттық академиялық кітапхананың ұйымдастыруымен әлемнің мына елдерінде Қазақстан әдебиеті мен мәдениеті орталығы ашылды. Мәселен, айта кететін болсам, Корея, Қырғызстан Ресей, Армения, Финляндия, Венгрия, Түркия, Қытай, Малайзия, Грузия, Франция, Жапония, Швеция, Македония, Чехия және Болгария мемлекеттерінде ашылды. Желтоқсан айының аяғына таман кітапханамыздың қызметкерлері Египет және Дубай мемлекеттерінде халықаралық тәжірибе алмасу, қазақ кітаптарын сыйға тарту және халықаралық қатынастарды дамы-

ту мақсатында іс-сапарда болып қайтты.

Париж қаласында орталықты ашуға барған кезімізде BULAC Шығыс тілдері мен өркениет институтында Түркі халықтарының рухани көсемі Мұстафа Шоқайдың қолжазбалары мен архивтік тың деректерімен таныстық. М.Шоқайдай ғұламаның қолжазбаларының көбі латын әліпбиінде жазылған. Ал Токио Астаналық Орталық кітапханасында «Қазақстан әдебиеті мен мәдениетінің» орталығын ашу барысында ақын Ұлықбек Есдәулеттің атақты «Заман-ай» әнін жапон тілінде айтқанын тыңдап келдік.

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР КІТАПХАНАСЫ ЖӘНЕ ЖАСТАРҒА ҚОЛДАУ

2017 жылы Кітапханашылардың халықаралық басқосуында «2018 жыл – балалар мен жасөспірімдер жылы» деп жарияланған болатын. Сол себептен Балалалар мен жасөспірімдерге арналған кітапхана салу жоспарымызда тұр. Қуанышты жаңалық, «100 жаңа есім» жобасында біздің кітапханамыздың қызметкері Нұржан Жолдыбалыновтың жүздікке енді. Ал, тағы бір қызметкеріміз белгілі жас жазушы, әдебиет зерттеушісі Елдос Тоқтарбай «Әдебиет» номинациясы бойынша ҚР Үкіметінің «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты атанды.

Сөзімізді жинақтай атқанда, ҚР Ұлттық академиялық кітапханасы – рухани жаңғыру жолында болашаққа нық қадаммен алға басқан үлкен ұжым. Кітапханамыздың тіреуі де, қорғаны да – оқырман қауым. Күннен-күнге оқырман саны көбейсе, оқырман сұранысына қызмет ететініміз анық. Бұл – біздің саладағы ең абыройлы іс. Қазақстанның даму перспективасына кітапхана саласының қосқан үлесі осындай болып отыр. Бұл – біздің жеткен жетістігіміздің бір парасы ғана.

Үмітхан ДӘУРЕНБЕКҚЫЗЫ,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор
ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының басшысы

«Алаш арыстары бізге мемлекеттілік идеясын ту етіп көтеруді табыстан кетті. 1991 жылы құрылған Қазақстан Республикасы атты мемлекет – сол арыстардың асыл арманының жүзеге асуы».

Нұрсұлтан НАЗАРБАЕВ

ойлаған қазақ баласының дертті мәселелері осылар болғандықтан, Ақандар бастаған іске қыр қазағының ішінде тілеулес кісілер көп шыққан, көпшіліктің оянуына себепші болған» – деп жазады.

Бұған қосарымыз, арыз-тілектердің ішінде ұлт мүддесін қорғау мақсатында қазақтан Думаға депутат сайлауға құқық беру мәселесін де көтерген еді. Бұл тарихи құжатқа барлығы 12 767 адам қолын қояды.

Ұлты үшін саяси белсенділік танытқан қайраткерлеріміздің бұл әрекеттері империя билігіне ұнай қоймады, әрине. Петициядан көп уақыт оздырмастан-ақ патша адамдары Алаш арыстарының артына шам алып түсе бастайды.

тарапынан таралуына, насихатталуына қатаң тиым салынып, қудаланып жатты. Осы жылдарда қазақ даласында «Айқап», «Қазақстан» сияқты газет-журналдар жарыққа шыға бастады. (Өкінішке орай патша үкіметі бұл газеттердің ғұмырын ұзаққа апармады). Олардың ішінде 1913 жылдан бастап Орынборда шыға бастаған «Қазақ» газетінің халықтың саяси санасын оятуға қосқан үлесі ұшан-теңіз болды. Газеттің соншалықты сұранысқа ие болғанына айғақ, алғашқы таралымы 3000-нан 8000 данаға дейін жетіп, Қытай, Түркия мемлекеттеріне дейін таралып жатты. Ол кезде 8000 дана дегеніміз Ресейдің белді ақпарат

шөл, топырағы жасық болған соң, Австралия жұрты қой бағып, мал шаруасын қылып отыр. Австралия қойының еті төрт ай мұхитта кемемен жүзіп келіп, Петербург базарында сатылады... «Енді заман өзгерді. Базарда бағлан ғана пұл болды. Қазына басы көпке байлаулы емес базарда ақша болатынға байлаулы. Енді жарыстан қалмайын десең мал сүйегін асылда» – деп жазады. Бұл мақалаларда көтерген екі мәселе де бір ғасыр өткен соң да өзектілігін жоғалтпай отырғаны ақиқат қой.

Сонымен өз заманында «Қазақ» газеті жөнінде деп басып пікір айтқан Мұхтар Әуезов: «Қазақ газеті қазақ жұртының 1905 жылғы өзгерістерді өткізіп, ел дертінің

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ ТҰНҒЫШ ҰЛТТЫҚ-ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҮКІМЕТТІҢ ҚҰРЫЛУЫ

Империядағы саяси және экономикалық дағдарыс нәтижесінде 1917 жылдың ақпанында Ресейде үлкен төңкеріс болып, патша тақтан құлады. Осы кезеңдерде Ә.Бөкейханов бастап қазақ зиялыларының 15 өкілі «Қазақтарға, жаңарған Россияның ерікті азаматтарына» арналған мәлімдемесінде: «... Россияның барлық халықтары үшін бостандықтың, теңдіктің және туысқандықтың күні туды. Жаңа қоғам мен жаңа үкіметті қолдау үшін қазақтар ұйымдасуы керек. Жаңа қоғамды қолдайтын барлық ұлттармен байланыса жұмыс істеу қажет...» деп жария салады. «Қазақ» газетінің кезекті бір санында Әлекең: «Алаштың баласы бұл жолы болмаса, жақын арада өз тізгіні өзінде бөлек мемлекет болар» – деп жазуынан ақпан төңкерісін алаштықтар тәуелсіздікке жақындатар бір үлкен қадам ретінде үмітпен қарсы алғанын байқауға болады. Төңкерістен кейін Керенский басқарған уақытта үкімет жер-жерлерде уақыт оздырмастан атқару комитеттерін құруға кіріседі. Осы сәттерден бастап Ғалел Ғаббасов, Жаһанша Досмұхамедов, Жакып Ақбаев, Асфендияр Кенжин сынды ұлт зиялылары жергілікті атқару комитеттерінің мүшелері болып тағайындалады. Ал Алаш көсемі Ә.Бөкейханов алғашында Торғай облысының комиссары сәл кейіннен Мұхамеджан Тыншпаевпен бірге Түркістан комитетінің мүшелігіне өтеді. Бұл жерде айта кетер жайт, Бөкейхановтың Ресейдегі саяси төңкерістерге байланысты елде қандай да бір бүліншілік болдырмау мақсатымен өз серіктестерімен бірге қазақ даласындағы жағдайды бірден бақылауға алуы өте орынды қадам болған еді.

Әлихан Бөкейханов сол кезеңдерде Француз жұртының кезіндегі ұранына ұқсас «Бостандық. Теңдік. Құрдастық» сөзін ұран етіп, сол сөзді ұғынбасақ, артта қаламыз деп жазады. Бұл тұста қазақ даласында саяси істер тіптен белсеніп, жер-жерлерде қазақ съездері өтіп жатқан еді. «Бұл уақыттарда тіпті европадағы 21 мемлекеттің ішінде тек Франция мен Швеция ғана республика болатын. Ал қалған елдердің бәрі монархиялық елдер еді. Бірінші Француз Республикасының ұранын көтеріп отырған Әлиханның да арманы бірінші Қазақ Республикасын құру еді» – деп жазады алаштанушы Болат Мүрсәлім өз еңбегінде. Өкінішке орай, уақытша үкіметтің тірлігін әрекеттерінен аз уақыттың ішінде-ақ қазақ даласындағы саяси-әлеуметтік мәселеде патшалық замандағы отаршылдық саясаты байқала бастайды. Бұл үкіметтің де қазақтың көсегесін көгерте қоймасын сезінген Ә.Бөкейханов уақыт оздырмай қадет партиясымен ат-құйрығын кесіседі. Сәл кейініректе «Қазақ» газетінің №256 санында «Мен қадет партиясынан неге шықтым?» деген мақаласында: «Қадет партиясы ұлт автономиясына қарсы. Біз Алаш ұранды жұрт жиылып, ұлт автономиясын тікпек болдық».

(Жалғасы бар)

Азамат ҚҰМАРБЕКҰЛЫ Өскемен қаласы

АЛАШ АРЫСТАРЫНЫҢ АМАНАТЫ

Сонымен тарихи құжат Петербургке аттандырылған соң, санаулы уақыттан кейін патшаның «Мемлекеттік Дума» туралы манифесінде қазақ ұлтының өкілі мемлекеттік думаға сайлану құқығын алады. Осы кезеңдерден бастап Әлихан Бөкейханов бастаған Алаш арыстары депутаттыққа сайлану арқылы қазақ халқының мәселелерін мемлекеттік мінберден көтере бастады. Сол кездегі ұлы держалық ұстанымдағы депутаттардың: «Думада соншалықты қазақ жерінің мәселесін қайта-қайта көтере беретіндей басқа мәселе құрып қалып па?» – деп наразылықтарын білдіруі Алаш алыптарының думада қаншалықты белсенді жұмыс істегенін аңғартса керек.

АЛАШТЫҚТАР БАСПАСӨЗ АРҚЫЛЫ ХАЛЫҚТЫ ОЯТТЫ

Қазақ зиялылары саяси белсенділігінің бір әрекеті билік мінберінен ұлт мүддесін қорғау болса, екінші әрекеті халық санасын бұқаралық ақпарат құралы арқылы ояту болды.

Газетті халықтың көзі һәм тілі деп бағалайтын алаштықтар бүкіл қазақ сахарасындағы қоғамдық-саяси мәселелерді газет бетіне жариялап, халықты құлағдар етті, талқыға салумен болды. Тіптен оятты десек те қисынды болар.

Әрине, сол кезеңдерде Алаш ардаларының «Оян, қазақ!» сынды шығармалары халықтың үлкен құрметіне ие болғанымен, билік

құралдары үшін екіншісі біреу жете бермейтін меже болса керек.

Дәл осы «Қазақ» газетінің 12-нөмірінде Алаш арыстаны Бөкейханов Шәкәрім Құдайбердіұлының шежіресіне жазған рецензиясындағы Алаш ұраны, Алаша ханға байланысты жеке пікірінен соң «Алаш» сөзі газет беттерінде жиі айтылып, осы газет арқылы саяси айналымға терендей еніп кеткені жайлы алаштанушы Б.Мүрсәлім өз еңбегінде атап өтеді. 1915 жылы Әлекең қазақ газетінің 106-санында «Неміс мәдениеті» атты мақаласында: «Мәдениет ілгері басқан сайын, қала зорайып, қалада табанақы, мандай термен күн көрген адамдар көбейеді... Еуропа жұртының ішінде ғұмырын бақыт жолына аударған неміс ұлты. Ғылым неміс халқының артықша өсімі, осымен болды...» – деп жазады. Еуропа елдеріндегі қала халқының үлес салыстыра көрсетеді. Өркениеттің, ғылымның қалада екенін, халықтың қалаға көптеп шоғырлануы, елдің дамуына апаратынын меңзейді. Ал мал шаруашылығына байланысты бір мақаласында: «Еуропада Швейцария жұрты, жері Түркістан, Алтай, Алатаудай ғұмырында қар кетпейтін биік тау, малға жақсы, егінге жаман, адамы отырықшы болып қалада отыр, шаруасы – мал бағу. Қадағын 80 тиын, бір сом 20 тиын біздің орыстың қаласында ірімшікті осы Швейцария шығарған болады. Австралия жері біздің қазақ жері сияқты

себебін ұғып, емін біліп, енді қияқты оятып, күшін бір жерге жазып, патша саясатына қарсылық ойлап, құрғақ уайымнан да бос сөзден де іске қарай аяқ басамыз деп, талап қыла бастаған уақытта келді... Бұл тұтынған жолында газет өз міндетін деп атқарды», – деп жазады.

Ал «Алаш» сөзін ұлт ұранына айналдырған арыстарымыздың саяси бағыт-бағдары қандай болды деген сауалға жауап іздеп көрер болсақ, 1915 жылдары Ресейдің белді мемлекет қайраткері Керенскиймен пікір алысқан Алаштың асылы Бөкейхановтың: «Біз шығыстың сәлдесімен, сарттың ала шапанымен, молданың мәсісімен өркениеттің табалдырығын аттай алмаймыз. Діни іс мемлекеттен бөлінген, ұлттық-демократиялық қоғамды құруға ұмтылуымыз керек», – деген сөзінен-ақ көп нәрсені аңғаруға болар. Бұған қоса ескерер жайт, кезінде кеңестік дәуірідегі теріс пікір қалыптастырғанындай Алаш ардаларының панисламистік, пантүркістік пиғылда емес, өркениеттік зайырлы мемлекет құру бағытын ұстанғаны жөнінде Алаш зиялыларын зерттеуші жапон ғалымы Уяма Томохико да: «Олар (Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов) ең алдымен өздерін қазақшы деп ұқты, ал содан кейін мұсылманмен деп санаған еді» деп өз зерттеулерінде атап көрсетеді. Сонымен патшаға қарсы петициямен басталған Алаш қозғалысы баспасөз арқылы ұлтты оята жүріп, он жетінші жылға аяқ басады.

Почему раньше у нас не было детских домов, а богатые казахи имели несколько жен? Почему токал не скрывала свои отношения от людей? Почему не было одиноких женщин? О роли рода в системе семейных ценностей, о традиционной семье казахов и т.д. мы беседуем с писателем, исследователем, директором издательства «Темірқазық» Хакимом Нурланулы Омаром.

...Как-то прочитал в «Плетеньях чепухи» аксакала нашей литературы Герольда Бельгера глубокий анализ рассказа-эссе «Паук» (1984 г.) Хакима Омара, опубликованного в 2011 г. в его книге «Демб». Прочитав рассказ, можно полностью согласиться с оценкой Герольда Карловича – образность, философичность, «поток сознания», кафкианские мотивы в рассказе доведены до совершенства. Хаким Омар известен и как исследователь казахской истории – его исследования опубликованы в журналах «Жұлдыз», «Жалын», «Тамыр», в «Вестнике» АН РК и других изданиях. Одно из его известных исследований – «Янтарное перо Адольфа Янушкевича» – опубликовано и за рубежом. Есть и мемуарная вещь – «Тектіден туған тұлғалар». В 2014 году под редакцией Омара вышло фундаментальное исследование «Алтай шежіресі». Пишет на русском и казахском языках.

Хаким ОМАР:

ПОЧЕМУ БОГАТЫЕ КАЗАХИ ИМЕЛИ НЕСКОЛЬКО ЖЕН

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ УНИЧОЖАЕТ ТРАДИЦИОННЫЕ УЗЫ

– **Хаке, Вы долгое время занимаетесь генеалогией казахов. Какое место занимает шежире в жизни казахов?**

– Огромное. Когда говорят, что казахи делятся на роды – это неправильная и провокационная формулировка, надо говорить: казахский народ состоит из родов, а не делится. Мощь генеалогического дерева покоится на внутренней силе. Это благодатная биофизическая среда, где ежедневно происходит акт сотворения жизни, обновления, акт передачи генетической информации.

– **Вы – редактор и издатель исследования «Алтай шежіресі». Вы продвигаете идею подьема национального развития через возрождение традиционных моделей казахского общества?**

– Феномен рода и сегодня будоражит сознание людей. Его ростки, прорастая через щели несовершенных общественных структур, заявляют миру о вечных ценностях родственных уз, которые могут стать важным аспектом развития социальности, обретения сплоченности и солидарности. Род может сыграть неоценимую роль в возрождении гражданского общества, переживающего глубокий внутренний кризис.

Главная идея шежире обретает полноту в тесной связи имен предков и потомков, в преемственности поколений. Именно в купе со своей историей, национальной особенностью человек познает окружающий мир и определяет свое место в нем. В ипостаси нового казахского общества лицо родовой общины не должно быть завуалировано, ибо созидание будущего невозможно без учета опыта прошлого.

СТО ЛЕТ ОДИНОЧЕСТВА

– **В век глобализации и интеграции очень трудно представить живучесть ценностей семьи и рода...**

– Тем не менее знать имена своих предков до седьмого поколения назубок – заповедь аксакалов. Это не только формула знания реального родства по крови, осознания причастности к единым корням, но прежде всего – важнейший этногенетический код, упорядочивающий мир, организующий жизнь казаха. Ведь дело не ограничивается простым перечислением имен предков, но и знанием, чем был известен тот или иной предок; это и есть интеллектуальная преемственность поколений, передача семейной и родовой информации.

Процесс модернизации общества разрушает традиционные структуры семьи. Большая семья, которую раньше объединяло несколько поколений, в наше время редкость. Разрываются связи поколений. Современная

семья, если можно так выразиться, превратилась в «однопоколенное» образование. Трансформация происходит во всех сферах жизни человека.

В традиционном кочевом обществе во главу угла всегда ставились семейные родовые отношения. У нас не было сирот, детских домов, дети не оставались на улице, их не бросали – при смерти родителей детей брали родственники; чем больше детей, тем сильнее были семья и род. Род и семья на себя брали все функции, социальные обязательства. Сейчас эти функции взяло на себя государство: детские дома, дома для престарелых, пенсионное обеспечение и т.д. Но это в известной мере разрушило традиционную семью.

Кочевое общество постоянно было заинтересовано в увеличении своей численности, это краеугольный камень его развития. Если в клане насчитывается достаточное количество людей, с ним будут считаться. Если род малочисленный, то и отношение соответствующее. Поэтому родовые правители всегда старались укреплять семью и род. Нормой было и усыновление детей своих побежденных врагов. Даже брали к себе найденных, детей со стороны – воспитывали, давали имя своего клана, и они росли полноценными людьми. Мало было и одиноких женщин в силу многоженства, аменгерства (замужество вдовы за брата, родственника мужа) и родовой ответственности за его членов. Если умирал один из братьев, и чтобы его дети воспитывались внутри клана, вдова могла выйти замуж за другого брата.

В наше время общество, отринув человека, живет само по себе, человек лишен

инструмента адаптации к сложнейшим явлениям стремительно меняющегося окружения. В этом беспредельном распаде мира кроется для человека самая большая угроза – неустраиваемость жизни, неопределенность социальной среды, отчужденность от происходящих процессов. Неудивительно, что современный человек подвержен постоянному экзистенциальному кризису.

Сегодня человек живет в обществе, где отсутствуют люди. Одинокий человек всегда напоминает обществу о неприятии какой-то части общих устремлений и о тлеющей агрессии в сознании человека. Общество живет мыслью о возможной угрозе со стороны индивида, противопоставившего себя социуму. В глубоких недрах одиночества зреют самые антиестественные инстинкты, которые разрушают внутреннюю прочность личности. Не все выдерживают гнет одиночества, бесконечное томление отвергнутой души. Экстремальные «термодинамические» процессы, происходящие в голове человека, через какое-то время достигают точки кипения, и он начинает метаться в поисках выхода. И тогда все зависит от темперамента личности, который решает, в какой мере и каким образом проявится сила выброса энергии.

– **Неужели человек вне рода и семьи теряет и смысл жизни, и свое предназначение?**

– Дело не в роде (и семье), а в ценностях, которые имеются в нем – биографические, мифологические, исторические и т.д. Глобальный натиск западной цивилизации оставил глубокие следы и в нашем сознании, мы чуть не лишились своей фундаментальной основы – традиционной системы организа-

ции общества, основанной на базе кровных уз. Ее главное достижение – общественный дух, общинная солидарность.

Приоритет индивидуальной свободы, ставший жизненным принципом европейской цивилизации, казалось, должен был вывести человека к новым горизонтам восприятия окружающего, чтобы по-новому истолковать концепцию жизни. Но, к сожалению, этот ошибочный постулат привел к неожиданному результату – кризису индивидуума, к социальной меланхолии человека, а его неограниченная свобода превратилась в проблему – неспособность реально воспринимать действительность. Человек, оказавшись наедине с самим собой, испытал все тяготы отрешенности, отверженности. Он попал в собственную ловушку.

Истина в том, что если общество отвернулось от человека, то он вонзает нож в его спину. Одиночество – тяжелое испытание. Кто-то остается один в силу жизненных обстоятельств, а кто-то осознанно, чтобы испытать силу духа, сойдясь в рукопашную с одиночеством. Но никто не может противостоять разрушительной силе одиночества, даже пророки после долгого уединения выходили к людям.

Кто-то еще больше замыкается в себе, даже пытается свести счеты с жизнью, кто-то берет в руки оружие и расстреливает людей, указывая, что действие общества бумерангом возвращается к нему. Для отчаявшегося уже безразлично, в какой форме это происходит. Вот почему в последнее время в информационных сводках западных стран, в особенности США, мы часто слышим о кровавых событиях, учиненных одиноким преступником.

ЧЕМ ОТЛИЧАЛАСЬ ТОКАЛ ОТ НЫНЕШНЕЙ СОДЕРЖАНКИ?

– **Что с нами произошло?**

– К нашему несчастью, мы потеряли основу традиционной казахской семьи, когда произошла революция и укоренилась советская идеология. В нашем сознании все изменилось. Например, в дореволюционной модели токал была естественным членом общества. В наше время стали тоже говорить о токал. Но сегодня это другое, я считаю, что они не являются вторыми, третьими женами, а скорее, сожительницами или любовницами. Но не токал. И теперь говорить о байбише и токал нельзя говорить в том смысле, когда существовало традиционное общество. Кто такие токал в прошлом? Это практически наши матери, благодаря им состоялась казахская нация. Один Абылай-хан имел 38 сыновей, не считая дочерей. Конечно, их не могла родить одна женщина.

– **Чем отличалась токал от нынешней содержанки?**

– У традиционной токал была своя отдельная юрта, хозяйство, свита. Не нужно было скрывать свои отношения от старшей жены, от общества – ее статус был полностью легальным. Чего не скажешь о современных токал.

Женщина приходила не только в узкую семью в нашем традиционном понимании, она приходила в род. Ее жизнь была направлена на укрепление мощи клана, она всегда была в контексте общественной жизни. Токал – это женщина, которая имела свой статус, брачный, социальный.

В те времена получить статус токал можно было по обоюдному согласию сторон. То есть это был в равной степени выбор как женщины, так и мужчины. Женщина могла отказаться стать токал. Но, как правило, такие отношения предлагали очень известные, состоявшиеся люди, элита общества – родовые правители, известные батыры, крупные байы. Именно они могли себе позволить содержать нескольких жен.

В степи всегда чувствовался дефицит людского ресурса, поэтому улучшение демографии было на первом месте. Для того чтобы нация существовала, нужен определенный коэффициент рождаемости. Численность узбеков с 1990 г. выросла на 10 миллионов, а мы топчемся на месте. У нас приток идет в основном за счет оралманов, а так естественный прирост очень слабый.

Общеизвестно, что «Манас» – это уникальный, сохранившийся в своей первоначальной традиции, киргизский эпос. Какое же отношение к нему имеет казахская культура, фольклор, литература, национальное самосознание? Серикбол Кондыбай считал, что индоарийско-германское слово «ман» – человек происходит от прототюркской основы. «В мифопоэтическом наследии казахов и некоторых других тюркских народов есть имя Манас. Киргизы сохранили это имя в аутентичной версии, алтайские тюрки используют вариант Алып Манаш, татары Западной Сибири – Алып Мямшян, казанские татары – Алпашма, казахи, каракалпаки, узбеки и ногайцы – Алпамыс, башкиры – Алпамыша. Первоначальная форма этого имени – Алып Манас». Ученый заключил, что Манас означает «человек».

Мифа о Манасе у тюрков не сохранилось. С. Кондыбай считал, что его не существует. И на его древность указывает лишь лингвистический анализ. Далее он ссылается на следующие факты: Ман – имя отца бия Майкы в казахской легенде. Ману – это первочеловек, праотец человечества. В «Ригведе» он предстает сыном Вивасвата. В другой части исследования С. Кондыбай доказал, что «образы Вивасвата и Алаша на типологическом уровне аналогичны друг другу».

С. Кондыбай перечислил имена и названия, имеющие особый знаковый смысл для казахского самосознания, и среди них особое место принадлежит и Манасу: Асан Кайгы, Балкантау, Жер Уюк, Урум и Крым, Орманбет, Манашы, Манас, Алпамыс, Абат или Абак, Тана, бий Манкы, Кангар, Тескентау, Отукен, Ергенекон и др., поэтому, мы можем сделать вывод о том, что не совсем верно считать, что эпос «Манас» – принадлежность только лишь киргизов. Для того чтобы подтвердить эту гипотезу, обратимся к великолепному отрывку из эпоса. Первый переводчик отрывка на русский язык и первая научная запись эпоса была осуществлена Чоканом Валихановым и названа им «Смерть Кукотай хана и его поминки».

Основной вывод С. Кондыбая связан с идеей о том, что Урумский источник дал начало не только казахской, но и всем тюркским культурам. Лучше всех сохранили это наследие народы ногайского круга, менее – тюрки Средней Азии, Кавказа, Анатолии. Удачное сочетание с суфийским исламом, толерантны к местным традициям, позволило казахам сохранить лучше и полнее всех доисламские представления, считал С. Кондыбай. Тем самым исследователь включил «Манас» в Урумское наследие, а не отделяет его – в киргизском эпосе «Манас» много рудиментов из эпоса о Бамси Бейреки Банучечек, в свою очередь являющимся составной частью «Коркут-наме», формирующего общетюркские корни культуры древней литературы в VI–IX вв.

«Смерть Кукотай хана и его поминки» – это нарратив, раскрывающий глубочайшие философско-экзистенциальные основы бытия тюрков и прототюрков. Ч. Валиханов на новом уровне за-

АЛАША-ХАН, БАТЫР МАНАС И ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ

ложил и развил научные основы тюркологии. Попытавшись собрать, систематизировать многие доселе не известные мировой науке данные о тюркской культуре, Ч. Валиханов совершил научный подвиг-открытие, записав важный в экзистенциально-мировоззренческом аспекте отрывок из эпоса Манас.

Выделим ключевые позиции этого текста, ставящие его в особое положение и позволяющие выделить гениальность Ч. Валиханова как ученого:

1. относительная сюжетная самостоятельность;
2. философско-экзистенциальная основа концепции;
3. связь с мифологическими архетипами об основателях родов – Алаше, Ашине и батыре Манасе;
4. ключевой концепт связан с идеей о справедливом и мудром правителе;
5. идея правильного избрания преемника власти;
6. мотив смерти как проявление идеи смысла бытия, именно в смерти проявляется истинное в человеке;
7. тризна как воздаяние памяти человеку и его деяниям при жизни, когда даже враг преклоняет перед ним голову.

В целом именно в этом отрывке выражаются чрезвычайно важные для прототюрков и көк (небесных) тюрков идеи, не теряющие своего смысла и сегодня.

Для эпоса «Манас» не характерно оперирование термином «власть», так как древние тюрки воспринимали хана как родоначальника, как лидера, который избран народом и живет для народа.

Немаловажно и то обстоятельство, что в этом отрывке подчеркивается очень важная идея – во все времена древние тюрки выбирали человека лучшего из своих рядов, кто способен сделать свой народ счастливым, жителями райского Жер Уюка, а не того, кто по происхождению торе, сын или родственник хана.

Обратим внимание на начало – введение в поэму о Кукотай хане: «То была лука золотого седла, то был отец многих народов, то был лукой серебряного седла – был отцом густого, как темная ночь, ногайского народа. Кукотай хан собирался оставить наш свет». Правитель, сравниваемый с лукой золотого седла, отец многих, а затем уточняется – ногайского народа. Родопредводитель, человек, радеющий о своем народе – вот главная характеристика хана.

Затем Кукотай хан обращается к Яш-Айдар Чора с приказом

позвать народ, в этом фрагменте также, как и в остальных фрагментах текста Чокан выделяет яркие сравнения в речи хана: «бии с отвислыми животами», «скажи мурзам, пьющим мед из чашек весом в батман», «темному, как ночь, ногайскому народу». Последнее сравнение подчеркивает многочисленность народа, а все вместе – знак сытной и благополучной жизни рода. Но не только, дальше следует: «Солнце затмевающая густая толпа ногайцев с гулом упала на белую орду – ставку хана Кукотая». В одной фразе фиксируется многое – и многочисленность, и сила, и мощь, способные затмить само солнце.

Воспроизводимый в самом начале монолог Кукотай хана об этом. Замечательно то, как Ч. Валиханов перевел обращение Кукотай хана к своим соплеменникам. Он собирается покинуть их, так как закончился земной срок его жизни. Подчеркивается естественность его ухода такой метафорой, как «я должен оставить жизнь и вас, мой добрый народ! Я прожил 199 лет, и челюсть моя изгнила».

После указаний, как его следует проводить в последний путь, Кукотай хан говорит об итогах своего жизненного пути: «Нет больше слов и нет больше заветов. ...мышеловку я выучил ловить птиц и сделал птицей! Собрал шатающихся и обратил их в общество». Главный завет хана: «мышеловку не презирай, ...бедняков не распусти опять, бродяги пусть не разбредутся опять: паси и держи их». Для этого нужно заботиться о народе: «пешеходным беднякам лошади нужны для езды, голотелым беднякам – сними халат с плеча. И летом, и зимой пусть течет кумыз мой рекой для этих бедняков. Пусть летят айран для этих людей».

А затем следует главный завет, он завещает поднять на ковре Бок Муруна, сопляка, найденыша. «Пестрым шенком не называйте, ублюдом не попрекайте, давайте ему, сироте, хорошую лошадь, приличное платье и сытную пищу. Близко сказать через год, много сказать, через два, он поднимется и будет человек; возмужавши, будет он батыр и с батырскими детьми равен. Тогда постелите шелковый ковер и на мое место поставьте ханом».

Здесь мы выделим скрытый архетип мифологического образа, как Алаша хан, который был брошен из-за своей «пестроты», но был знатного происхождения, это еще одна вариация общетюркского мифа о первопродке – Алаше

хане. Ч. Валиханов сохранил очень важную деталь-мету, в которой мы обретаем утерянные корни мифа об Алаше. В самом значимом по смыслу отрывке из эпоса «Манас» мы обнаруживаем миф об Алаше. Именно Алаша хану суждено после смерти Кукотай хана возглавить род ногайцев и повести их дальше. Невнятный образ Бок Муруна здесь обретает вполне известный в казахской истории образ Алаша хана.

Когда приходит время отбытия в мир иной, хан должен позаботиться о своем преемнике. И это – не его сын или брат, а прежде всего человек, способный продолжить дело Кукотай хана по собиранию и сплочению народа. Здесь подчеркивается прозорливость Кукотай хана – в безродном «пестром щенке», подкидыше Бок Муруне он увидел будущего успешного своего преемника. И это был Алаша хан – хан казахов, не случайно и в современном национальном сознании все более укрепляется метафора «Казах-Алаш». Которая была заявлена как сплывающая национальная идея в начале XX века алашевцами – А. Байтурсыновым, М. Дулатовым, А. Букейхановым и др.

Ну а кто же Манас – он также упоминается в последней речи Кукотай хана. Обращаясь к сыну богача, батыру Баймурзе, Кукотай хан говорит, что великую тризну его народу поможет отметить батыр Манас: «отправляйтесь к тому батыру, который в Анджане отжирел, спелые анджанские что грыз яблоки и ел недопеченный хлеб, который двенадцати лет пускал стрелу, тринадцати – разбил народ и ограбил юрту, словом, отправляйтесь к сыну Якуба, юному Манасу, только что начинающему отличиться, к храброму Манасу, Манасу, который в лощинах разбивает аулы и через высокие горы угоняет скот, у которого насуплены брови и холодно лицо, кровь черна, но тело бледно, живот пестрый и хребет синий, к высокорослому ступайте Манасу. Спросите меня, каков батыр Манас? Он подобен синегривой шетинистой гиене.

К этому Манасу кочуйте». Тем самым, Манас – батыр, а Бок Мурун – не просто абстрактная фигура некоего будущего правителя рода ногайцев, которому, прозорливо увидев в нем талант и нравственные качества лидера, Кукотай хан завещает свою ношу-власть правителя, а будущий Алаша хан, прародитель казахов, основатель казахской государственности.

Наша небольшая интерпретация отрывка эпоса «Манас» позволяет убедиться еще раз в глубинных корнях переплетения общетюркской основы мифологии, особой силе общности, народной генетической памяти и национального сознания казахского и киргизского народов.

Тем самым, прототюркский генеалогический миф об Алаше, занимающий центральное место в классификации и иерархической системе казахской мифологии, имеет непосредственное отношение как кодовый, дешифрующий ключ к отрывку из знаменитого эпоса «Манас». Ведь еще с эпохи генезиса сакральный клич-уран «Алаш» дает право казахам утвердить свое право на бытие, значимость и право называться народом.

Литература:

1. Кондыбай С. Гиперборея: родословие эпоха сновидений. Алматы: СаГА, 2011.
2. Валиханов Ч. Смерть Кукотай хана и его поминки // Собрание сочинений в 5 томах, т. 2., Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1985.
3. Ишанова А.К. Древнетюркская философия бытия и постмодернистская игра // Поэтика литературной игры. Алма-Ата: ИИО ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2012.
4. Ишанова А.К. Новаторство мифологической концепции С. Кондыбая. (На примере мифов об Алаше) // С. Кондыбай шығармашылығы жаратылыстану жаңа парадигмалары Алматы: Арыс, 2014.

Асима ИШАНОВА,
доктор филологических наук,
профессор ЕНУ
им. Л.Н. Гумилева

Секретами казахских амазонок заинтересовались американский археолог и британские сценаристы

Принято считать рассказы об амазонках мифами, однако женщины-воительницы были реальными действующими лицами нашей истории. Они наравне с мужчинами участвовали в боевых действиях, возглавляли воинские подразделения, походы, становились героинями на полях сражений.

У ОТВАГИ НЕТ ПОЛА

Американский археолог Жанин Дэвис-Кимбэлл очень внимательно изучала эту тему, даже приезжала в Казахстан. Она обнаружила, что женщин-воинов было много среди древних евразийских сообществ и кочевников. Дэвис-Кимбэлл руководила несколькими археологическими экспедициями на российско-казахстанской границе, в районе Покровки. Она обследовала полсотни захоронений кочевников-сарматов, в которых были и женщины с оружием. До сих пор точно не установлено, где проживали легендарные амазонки, но, как правило, мифы рождаются не на пустом месте, и, возможно, что именно образ этих воинственных дев был заложен в народный фольклор.

Авторитетный казахстанский археолог Зейнолла САМАШЕВ в своей практике неоднократно встречал женские захоронения с оружием:

— Женщины-воительницы с предметами вооружения встречаются сплошь и рядом. В Берельском могильнике (Восточный Казахстан), где мы уже почти 20 лет работаем, значительная часть изученных нами курганов содержит женские погребения с оружием, — рассказывает он. — Тут надо подходить не односторонне и говорить не только о воительницах, но и какова роль женщины в таком мобильном обществе, которому присущ воинственный динамизм. В этом обществе женщина не могла находиться в стороне, в условиях постоянных перекочевок, передвижений, она поневоле должна была заниматься военными делами и... самозащитой. Мы раньше не обращали внимания, но оказалось, что значительная часть элитных погребений — именно женские, то есть это указывает на особое уважение и их статус в сакскую эпоху.

По словам корифея отечественной археологии, специфического «женского» оружия у дам в те далекие времена не было:

— Оружие и для мужчин, и для женщин было общее: для дистанционного боя — лук со стрелами, для ближнего — кинжалы, всевозможные ножи. И защитное вооружение — щит, доспехи, шлем и т. д. Последние делались индивидуально в зависимости от физического строения человека. Возможно, что могла быть какая-то дополнительная защита — например, нагрудная, отличающая женские костюмы.

В прошлом году мы раскопали царицу, при ней были кинжалы и роскошное парадное облачение. Что интересно, рядовые люди носили точно такие же кинжалы вне зависимости от социального статуса — держали

при себе оружие ближнего боя. Иногда в кинофильмах показывают, как женщины у себя под камзолом прячут ножи, кинжалы и прочее оружие, которое потом используют.

Интересуюсь: могли ли женщины возвыситься в своем обществе за счет освоения воинского мастерства?

— Это зависело от индивидуальных качеств — не каждый мужчина и не каждая женщина выдвигаются на передовую позицию. Как и в наше время, это случается благодаря личным качествам и характеру, но основной фактор — природная мужественность человека, и это божий дар. Благодаря личной отваге женщины возглавляли воинские подразделения. Мифы не на голом месте возникли. Таких легенд, когда храбрые женщины становятся предводительницами, очень много, в том числе и в наше время, — рассказывает Зейнолла Самашев.

ВЕРШИНА ЖЕНСКОГО ГЕРОИЗМА

Историк и писатель Арман НУРМУХАНБЕТОВ считает, что в культуре Великой степи было особое отношение к женщине:

— Глубочайшие традиции возвышения женщины были характерны для кочевников. В обществе не было гендерного противостояния, все было гармонично. Женщины были в составе воинских подразделений армии Великой степи, в том числе сарматов. Они участвовали в сражениях наравне с мужчинами, мало того, часто возглавляли воинские части. Эта тенденция сохранялась вплоть до распада кочевой цивилизации.

Одна из знаменитых амазонок недавнего прошлого — Бопай-ханым, сестра Кенесары-хана, которая отличалась мужественностью и воинскими навыками.

Такие женщины были не только на территории Казахстана, но и в других регионах,

таких как Китай, Иран, Индия, Турция. Нужно понять уникальность степной цивилизации, в которой женщине отводилась особая роль, где не было никаких гендерных предубеждений. Мол, если ты женщина (иди скобли казан), смотри на качества и способности отдельного индивида. Если она превосходна в боевых искусствах, то соответственно таких женщин ценили, слушались, за ними шли.

В каждом роде, ауле существовали выдающиеся девушки-воительницы. Но ни в коем случае нельзя говорить об отдельных племенах из амазонок — это стопроцентный миф.

Никакими артефактами, материальными свидетельствами не доказано, что на какой-то территории жили исключительно женщины. Да, есть могильники, в которых часто встречаются именно женские захоронения, подчеркнут их высокий статус и доказываются воинская составляющая из-за присутствия в курганах оружия. Но, опять же, эти могильники — часть захоронений какого-то племени, где присутствовали и мужчины тоже.

По словам пропагандиста культуры Великой степи Армана

создано Парфянское государство, наиболее яркой была экспансия сарматов в междуречье Дуная, мощное движение докатилось вплоть до Северной Италии. Археологами зафиксировано нахождение довольно большого числа женских захоронений с оружием за этот этап. Сарматский период, считаю, был вершиной женского героизма на полях битв, — говорил он.

БРУТАЛЬНАЯ СРЕДА ВЛИЯЛА НА ДЕВУШЕК

Возможно, что авторы, описывающие амазонок, могли принять женские дружины за отдельный народ, состоящий лишь из лиц женского пола.

— Вероятно, они встречали женские отряды самообороны, которые формировались в момент, когда мужчины уходили в поход, — предполагает Данияр БАЙДАРАЛИН, эксперт в области искусства стрельбы из традиционного лука. — То есть аул

суровыми, brutальными, они стимулировали рождение женского склада, боевых. Есть известный каракалпакский эпос — «Кырк кыз» («40 девушек»), вот там говорится об отряде девушек, которые живут на острове, в крепости, и возглавляет их 15-летняя Гулаим. Это единственное произведение, где указаны девушки-воины и то, чем они занимаются — защищают свою родину от захватчиков. Не думаю, что какие-то женщины себе прижигали грудь, избавлялись от мальчиков, а девочек оставляли (как это описано в мифах об амазонках) — этого, конечно, быть не может, это легенда. Возможно, что наподобие «40 девушек» существовали какие-то женские отряды.

Осенью прошлого года в Казахстане сняли фильм о сакских девушках-воительницах «Amazons» — это часть международного проекта «Warrrior Women» («Женщины-воины») телеканала «Smithsonian channel».

Нурмуханбетова, пик участия женщин в войнах в целом совпадает с кульминацией кочевой культуры, которая, по его мнению, приходится на сарматский период.

— Когда выходцами из Степи на территории Ирана, Турции, включая Ближний Восток, было

было беззащитным, и женщинам ничего не оставалось, как самим брать в руки оружие и патрулировать район своего проживания. Путешественники видели их и могли предположить, что они — отдельно живущий народ. Например, если говорить о времени ближе к нашему, в момент Джунгарского нашествия многие роды были согнаны со своих пастбищ, с мест проживания. Они проходили через такие этапы, когда практически весь род мог быть истреблен или захвачен в плен, гибли множество мужчин, женщинам приходилось плечом к плечу вставать на защиту дома, несмотря на то, что им грозили плен, унижение или смерть. Это явление существовало и было продиктовано суровыми условиями выживания в степи.

Историк Жумажан БАЙЖУМИН также объясняет, что сама кочевая среда способствовала появлению девушек-воинов.

— Вообще, их никогда на войну не гнали, просто условия кочевого общества были очень

— Британцы написали сценарий, основанный на бестселлере американки Эдриенны Мейор, профессора Стэнфордского университета — «Амазонки: жизнь и легенды женщин-воинов в Древнем мире» (2014). Она в том числе изучала сакский период, — рассказывает продюсер фильма Нарын ИГИЛИК. — Целью было показать, как жили женщины-воины. Создатели взяли историю трех вымышленных сестер-амазонок и представили жизненный цикл одной из них. Как она росла, как ее воспитывала мать, как училась стрелять из лука, охотиться. Как обучалась воинскому ремеслу, затем проявила себя на войне и стала правительницей племени. Помимо основной сюжетной линии в картине с комментариями выступают историки, археологи и др.

Планируется, что показ фильма состоится уже в конце этого года.

Қырғыз әдебиетінің классигі Аалы Тоқамбаевтың «Қазақ Елі» дейтін терең мағыналы өлеңінде:

Абай, Жамбыл, ақын Біржан жырларын,
Тау, тоғайда, жасыл түзде жырладым.
Тоқтағұлдың тоқсан толғау күйлерін,
Сен де бірге толғай тартып, ырғадың.
Қазақ Елі, сыңарымсың ұяң бір,
Қазақ Елі, шықсам биік қияң бір, – деп,
салтанатты асыл сезіммен ағайындас,
қоныстас, рухтас, мұраттас, тілі, діні,
дүниетанымы, көзқарасы, шаруа-кәсібі
ұқсас қазақ-қырғыздың тұтастығын
келістіре кемелдікпен сипаттағанын
әсте ұмытуға болар ма, мұны ата-баба
аруағы кешірер ме? Ақиқат алдында,
ар алдында, тарих алдында, келешек
алдында тереңге бойлаған дәстүрдің
тамырын көлденең көк аттының (немесе
уақытша ел тізгінін ұстаған есерсоқтың),
күбідей күмпілдеген мылжыңның
сөзіне бола шорт үзуге болмайды! Қарға
тамырлы қазақ пен қырғыздың бірлігі
мен берекесіне ешкім сызат түсіре алмаса
керек-ті.

АҚЫЛ мен АРҒА ЖҮГІНЕЙІК!

Немесе тағы да қырғыз ақыны Темірқұл Үметәлиевтің керемет толқынды, сырлы лебізінде:

Көгенді шешсе, бір шешкен,
Өзен бойлап бір көшкен,
Келін-қызы сырласып,
Біздің сүю бір дескен.
Ас пен тойда жырласып,
Тоқтағұл, Жамбыл бірге өскен.
Жайлауға бірге шығысқан,
Жанаса қонып тұрысқан,
Ерулік десіп, мал сойған,
Той-тамаша құрысқан.
Манас пенен Көкшені
Ертегімен ұғысқан, – делінген.
Бұл – тектес, бауырлас екі елдің замандар бойындағы қарым-қатынасының айнасы.

1902 жыл 21-наурыз. Петрбор. Археология қоғамының Шығыс бөлімшесі. Ш.Уәлиханов мұрасын, әсіресе, ол жазып қалдырған әрі қырғыз тілінен орыс тіліне тәржімалаған «Көкөтай хан ертегісін» баспаға алғаш рет әзірлеген Н.Н.Веселовский оның мазмұнымен таныстырып, «Отрывок из поэмы Манас: «Смерть Кукотай хана и его поминки». В переводе Ч.Ч.Валиханова. ЗВОРАО. XV, вып. 1., с. VIII-XV» деген атпен Шығыс бөлімінің журналына жариялаған еді.

Академик Әлкей Марғұланнның баяндауынша, Ш.Ш.Уәлиханов «Көкөтай ханның ертегісіндегі» атакты ханның демі үзілер алдындағы ғибратты толғамдарына, ас берудің орасан суреттеріне, ерлік пен елдік қасиеттеріне, этнографиялық ұғымдар мен түсініктерге, тарихи-әлеуметтік сарындарға, сөздік-лұғаттық, әдеби сипаттарына мән бергендігін айрықша атайды. Негізінде, Ш.Уәлиханов Омбыда Кадет корпусында оқып жүргенде қазақ пен қырғыз халқының ауыз әдебиетінен дәріс оқыған Н.Ф.Костылецкийдің аузынан естіген. Себебі, оған Жетісу қазақтарының ішінде тілмаштық қызмет жасағандар, бір жағынан, ел әдебиеті үлгілерін жинап жолдап отырған. Сонымен қатар, қазақтың ертегі-жырларын Шоқаннның өзі, Халиолла Өскенбаев, Мұстафа Бүркітбаевтар болған. Осы бір жинақталған мәліметтердің ішінде «Манас» жырына қатысты шежірелік деректерді 1849 жылы Жетісу аймағын басқарған жоғары білімді барон К.Л.Врангель жазбаларынан оқыған.

«Менің қырғыз халқымен араласа бастағаным 1856 жылдан былай қарай. 1856 жылы қырғыздың ұлы манабы Боранбай орыс патшалығын қабылдады. Қырғыз жұртының қалауы бойынша,

1856 жылы полковник Хоментовский жетекшілік жасаған бірінші экспедицияның құрамында Боранбай елінде болып, ескі сөздерін жинап, арғы-бергі ғасырлардағы мән-жайын барладым. Сарыбағыш, Солты тайпаларының ортасында болдым. Қашғарға дейін қоныстанған апайтөс байтақ мекенімен таныстым... Қаншама этнографиялық, тарихи әңгімелерді бірнеше дәптер етіп, хатқа түсірдім».

Шоқан Боранбайдың тоқсан күндік асына қатысып, дауыл соқтырып, үй солқылдатқан алуан-алуан ақпа ақындарын, жыршыларын, шешендерін, білгірлерін тыңдайды.

Достықтың тамыры – заман, мәдениет, руханият тарихын тұтастай қамтиды. Бұл орайда ХХ ғасырдың ұлы суреткері, ғұлама ойшылы Мұхтар Әуезов 1959 жылы ақпан айының 24-25 күндерінде Қырғызстан Жазушыларының ІІІ-съезінде қазақ пен қырғыз туысқан, сондықтан да тарихы да, мәдениеті де, шаруа-кәсібі де, тілі де ұқсас деген еді. Мұның да нақты дәлелі бар. 1930 жылы САГУ-дің аспиранты М.Әуезов қырғыз эпосы бойынша қолжазба мұраларды зерттеу мақсатында Фрунзе қаласына ғылыми іссапарлап барады, архивтік материалдарды, құжаттарды, мәтіндерді жинастырады.

1952 жылдың 8-шілдесінде Фрунзе қаласында «Манас» эпосы түбегейлі зерттеу жайындағы конференцияда М.Әуезов: «Манас» эпосын зерттеуді 30-жылдардан бастап, 1935 жылы жұмысымының бірінші нұсқасын жаздым, 1937 жылы толықтырып жаздым, 1944 жылы қайтадан өңдедім деп айтқан-ды. «Манас» эпосын тұңғыш рет Шоқан Уәлиханов ғылыми айналымға түсірсе, оның ұшан-теңіз ересен еңбегін оқымысты Әлкей Марғұлан толық сипаттаса, білімпаз М.Әуезов «Манас» эпосы туралы он томдай архивтік материалдар жинап, ғылыми-теориялық тұрғыдан сұрыптап-саралап, жүйелеп, сүйекті монография жазды. Әрі «Манас» эпосын теріс піғыл-түсініктерден қорғады. Қырғыз халқының алдында Шоқан Уәлиханов, Әлкей Марғұлан парасат биігінен ой толғады, туыс елдің ұлылығын айдай әлемге танытты.

Академик Ә.Марғұлан «Манас» және «Шоқан» атты зерттеуінде Шоқан «Манастың» 3600 жолын жазып алғанын, Манастың эпикалық өмірбаянын, көркемдік мазмұнын, ел тарихын, тұрмыс-тіршілігін, шаруа-кәсібін, көшіп-қонуының тәртібін, ас беру, бәйге ұйымдастыру, сауын айту, жұртшылық қағидаттарын, замана шындығын,

әлеуметтік қайшылықтарын, эпостың тарихи тағдырын, қырғыз халқының ертегі-мифтерін, шежірелік деректерін, кісі, жер-су аттарын, Ыстықкөлден Алтай, Саян тауларына шейін созылған ұбақ-шұбақ көш суретін, Орхон жазуындағы, Оғызнамадағы, Қорқыт Ата кітабындағы және «Манас» эпосындағы ұқсас жәйттерді қалайша зерделеп пайымдағанын жетік түсіндіреді. Сондай-ақ автор Шоқан хатқа түсірген «Көкөтай ханның ертегісінің» рухын, стилистикасын, құрылымын сақтап тәржімалайды.

Шығыстың классикалық әдебиеті мен әлем өркениетінен сусындаған, 1888-1902 жылдарда Омбыда шыққан «Дала уалаяты» газеті мен «Айқап» журналын зерделеп оқыған, Абай поэзиясына құмартқан, оның «Патша құдай, сыйындым», «Жаз», «Сегіз аяқ» өлеңдерінің көркемдік-стилистикалық құрылымына қызығып, Абай үлгісін қолданған Тоғалақ Молда (1860-1942) қырғыз-қазақ әдеби-мәдени байланыстарының алтын арқауы іспетті. Бұл – қырғыз-қазақ халықтарының байырғы дәстүрлерінің жарқын көрінісі 1936 жылы Сәкен Сейфуллин «Туысқан ел қызық дәуірде» деп мәлімдеген-ді. («Социалистік Қазақстан», 1936 жыл, 24-25 қараша).

Қырғызстанның ақын-жазушылары Алықұл Османов, Жомарт Бөкенбаев, Байділда Сарноғәев, Қуанышбек Сарноғәев, Насиреддин Байтемиров, Түгелбай Сыдықбеков, Қасымәлі Жантошев, Әуезовтің ақ батасын алған әлемге әйгілі Шыңғыс Айтматов шығармалары да – қазаққа ортақ жауһар қазына.

Немесе қырғыздың атақты палуаны, 700 келі затты тік көтерген Қожамқұлға (1888-1955) Балұан Шолақ батасын берген (Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, күйші Жанғали Жүзбайдың дерегі).

Қырғыз Республикасының Батыры Сүйінбай Ералиев (1921-2016) ақсақалмен бірге 1995 жылы 28 қараша-3 желтоқсан күндері Пәкістанның астанасы Исламабадта Дүниежүзілік конференцияға қатысқан едік. Сүйінбай аға соншалықты сыпайы, карапайым, мәдениетті екен. Бірде академик Зейнолла Қабдолов, ақындар Ұлықбек, Есенғали куә, о кісі қырғыздың жақ сүйегі босаған қариясының бәйбішесіне айтқан:

Үйректей болған мойнынан,
Өбішіп жатқан ойыннан.
Өмірім өтсін өзіңмен,
Өлігім шықсын қойнынан, – деген шумағын келтірді. Мұндағы ізгілік, даналық, адамгершілік сұлулық қандай бай, кемел. Халық атынан мейірбандықпен

сөйлегендей. Бәріміз де тамсандық. Ұшақ ішінде де қайта-қайта осы бір ой түйдегіне орала бергеніміз есімде. Бір елдің игілігі өзге жұртқа да игілік. Қазақ-қырғыздың кейбір нақылдарында сәйкестік бар. Мысалы:

1. «Жамандың жанын сақтағанча, жақшының данқын сақта» (қырғызша).

«Жаманның жанын сақтағанша, жақсының данқын сақта» (қазақша).

2. «Бак та байға конот» (қырғызша).
«Бак та байға қонады» (қазақша).

3. «Чөпке бергис такыр бар, байға бергис жакыр бар» (қырғызша).

«Шөпке бергісіз такыр бар, байға бергісіз бакыр бар» (қазақша).

Бұлай болудың шарты – дүниетанымымыз, көзқарасымыз, түп негізіміз бір болғандықтан. Мұны ұмыту – хайуандық.

1962 жылы Алматыдан жалғанның жартысындай «Манас» батырлық дастанының төрт томдығы шыққан еді. Сол мұраны 1964-1965 жылдарда зағип атама және көкірегі даңғыл сұңғыла ауыл қарияларына сан рет оқып бергенім жадымда. Неше мәрте оқытса да үлкендердің мейірі қанбайтын-ды. Сондағы рухани ләззатқа қарқ еткен мына бір жойқын «Жыр басы»:

Е...ей, көбі өтірік, көбі шын,
Көпшіліктің көңілі үшін,
Көріп келген кісі жоқ,
Көпірте айтсаң... Ісі жоқ.
Кейі өтірік, кейі шын,
Жарандардың көңілі үшін,
Жанында болған кісі жоқ,
Жалғаны менен ісі жоқ,
Қайының беріш кезіндей,
Ескіліктің көзіндей,
Аталардан қалған жыр,
Айтпай қойсақ бола ма?
(Айтпаса көңіл тола ма?)
Ғұламадан ұққан сөз,
Ығылымға жұққан сөз.
Кәрілерден қалған сөз,
Хаттай жаттап алған сөз, – дегендей,
тау бұлағындай сынғырлап сылдырлаушы еді.

Асылы, қазақ халқының бұланадай биік ойшыл тұлғасы, ақыл-ой шамшырағы – Шоқан, Әуезов, Марғұлан «Манас» эпосының хатқа түсіру, жариялау, зерттеу бағытында іргелі, күрделі, ізгілікті іс қалдырғанын айту, түркі тілдес халықтардың рухани игілігі мен ғылыми-шығармашылық ойлауын байытқанын көрсету – қасиетті парыз.

Ендеше «Манас» жырындағы Алмабеттің:

Көмекте жаным бір,
Көмекейде тілім бір,
Төскейде малым бір, – деп Көкшеге айтқан тарихи сөзінің түп-төркінін түсінейік! Ақыл мен арға жүгінейік! «Алтын ердің қасы, Ата – жұрттың басы» Көкөтай ханның арманын аяқасты етпейік!

Жылқы мінезді қазақпыз! «Жылқы үстінен құлаған кісіге жалын төсейді» дегендей, мәрт, жомарт, ақпейіл, дарқан кешірімпаз ел екенімізді қаперге алып, арға теріс мінген, арды аялаудың орнына қасқекен аңқитқан атамбаевтарға құр ренжімей, арғы және бергі тарихты және болашақты ойлайық. Қос елдің елдігі мен абыройын бағамдайық.

Байсалды бабалардан жеткен ақыл: «Барынды қадірле, жоғынды қалпына келтір, қаңғырлап-саңғырлаған бос шелектей болма, қасиет қазынасын молайт!» дейді. Бізбен байланыстағы қырғыз зиялылары да осы ойда екенін жақсы білеміз. Олар атамбаевшылдық үшін ұялатынын жиі айтады. «Ондайларға мән берменіздер» дейді.

Намысты бабалардан жеткен ар: «Ел мен елді бұзық бітістірмейді, бірлік бітістіреді» дейді. Тамырлас қос халықтың ар туралы ақыл-нақылының мазмұны да, мәні де бір.

Қалай дегенде ақыл мен арға жүгінген жұрт өзгеден озық тұрады.

Серік НЕГИМОВ,
Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері,
филология ғылымдарының докторы, профессор

■ БҮГІНГІ САТИРА

Ішінде 40 градустық «от» ойнап, тәлтіректеп, әндетіп келе жатқан Қисық үйінің ауласындағы скамейкаға отыра кетті. Сол сәтте – ақ бос жүрген иті шапқылап жетіп келіп, құйрығын бұлғаңдатып, «еркелеп», қолын жалай бастады.

ИТІМНЕН ҚАТТЫ ҰЯЛДЫМ

– Бұл кім, әй? – деді қараңғыда шошып кеткен Қисық, – Ә, сен бе едің, Актөспісің? Әй, Актөстай, ассалаумағалейкүм! Аман-сау шапқылап жүрсің бе? Денсаулық қалай? Туған күнінмен, тойс... туған жылыңмен, түү не деп кеттім, ит жылыңмен! Келші, беттен бір сүйейін. Кілең «иттер» кездесіп, саған денсаулық тілеп, сені құрметтеп, келген жылыңды керемет тойладық қой. Сен, итекем, сол жақсылықты да білмейсің. Үргеннен басқа не білесің, сен. Анау үйдегі «хозяйкаң» да жақсылықты білмейді. Қазір үйге кірсем ғой, «Тағы ішіп келдің бе, алқаш», «Тағы массын ба, алқаш» деп, сен сияқты «үріп» шыға келеді. О, Құдай сақтасын, ол бір үрмесін деңіз, бір үрсе тоқтамайды ғой, тоқтамайды. «Елу мың теңге жалақыңмен қай бетіңмен ішесің, алқаш? Анау садиктегі балаң пьесса қоятын болып, аяғына мәсі са-тып алу керек екен. Ол ақшаны қайдан аламыз, алқаш? Ал анау мектепте оқитын балаң жаңа жыл қарсаңындағы интер-медияда иттің ролін ойнау үшін иттің «киімін» сатып алу керек депті. Ол киімді қалай сатып аламыз, алқаш? Әлде осындай «тәртіпке» жол беріп отырған Білім және ғылым министрі Сағадиевтен ақша сұраймыз ба? Ол берсе жақсы ғой, берме-се не істейміз, алқаш? Осындай сантүрлі сұрақтар қойып, мыңды шірітеді ғой.

Актөсжан, сенің адам болып жаратыл-мағаның қандай бақыт. Адам болғаныңда ғой, анаған да, мынаған да ақшанды жеткізе алмай басың дал болар еді. Әйелін де күн де иттерінді басына қаптар еді. Жұмыс беруші қожайының жалақыға жарыт-пай қойғанына мен кінәлімін бе? Жұмыс орындарын ашуға қажетті миллиондаған, миллиардтаған қаржыны қолында әйдік билігі бар шенеуніктердің, жемқорлардың

жымқырып, шет елдерге офшорларға зытырып жатқанына мен жазықтымын ба? Біздің шенеуніктер қашан тояды? Бұлардың «түбі» бар ма, жоқ па? Қаншама миллиардтаған долларды офшорларға жа-сырып, ақша жоқ деп ана елден де, мына елден де алақан жайып, қайыр сұрап жүргеніміз қалай? Сол ақшаларға неге зауыт-фабрикалар салмайды? Салса ғой, мен де зауытта істеп, көп ақша табар едім. Менің де, сенің де қарнымыз тоқ болар еді. Әйел де буркылдамас еді.

Актөсжан, біздің қоғамда неге әділдік жоқ? Мен иттей болып жүріп, елу мың теңгені әзер табамын. Ал анау депутаттар, министрлер жып-жылы жерде отырып, миллион теңге жалақы алады екен. О, Құдай! Неткен әділетсіздік! Түсінесің бе, депутаттың не министрдің бір айлығын алуым үшін мен көзім алақтап, тілім салақтап, суықтан бүрісіп, шекем тыры-сып, үйде әйелмен ұрыссып, жиырма ай бойы жұмыс істеуім керек екен. Түсінесің бе, жиырма ай бойы. Сонда олар не қарық қылып отыр? Түземей ме мына заманды.

Құртпай ма ұрлықты, паракорлықты. Қайтартпай ма «офшордағы» ақшаларды. Көбейтпей ме жұмыс орындарын. Аш-пай ма қапталып зауыт-фабрикалар-ды. Қыздарымыз қартайғанша байсыз, жігіттеріміз қатынсыз жүр. Неге? Өйткені, үйі жоқ, күйі жоқ. Сондықтан, үйленетін бет жоқ. Анадай жалақы алып отырған депутат, министрлер осыларды неге ойла-майды? Жоқ әлде бұларды елу мың теңге жалақы алып, күнімді әзер көріп жүрген мен ойлауым керек пе? Біз қазір ет жеуді де қойдық. Актөсжан, сенен де ұят болды. Дұрыс сорпа-су да істеп бере алмай жүрміз.

Кешір, итім! Міне, қазір де қыңсылап, қолымды жалап, бірдеңе дәмепіп тұрсың. Мен де өзіңнен қатты ұялып тұрмын. Немді берем саған. Кешір, Актөстай!

Осы сәт Актөс біреуді көрді ме кім білсін, үш-төрт рет арсылдап, үріп жіберді.

– Әй, Актөс, – деді Қисық, – осы сен неге өз «тілінде» үре бересің? Неге үш тілде «сөйлемейсің»? Қазір біздің қазақтар өз тілінде сөйлеуді қойды. Анау Үкімет мәжілісінде бірыңғай қазақтар отырып, бірыңғай орысша сөйлеседі. Өйткені, қазақша сөйлеуге ұялады. Біз өзі өте ұялшақ халықпыз ғой. Мүмкін қазақ болып жаратылғанымызға да ұялатын шығармыз. Біз біраз жыл орыс болдық. Енді ағылшын болайық деп жатырмыз. Әнеки, заман қалай өзгеріп жатыр, әнеки, қазақ қалай өзгеріп жатыр. Ал сен болсаң әлі сол жалғыз «тілде сөйлейсің». Немене, националистің бе? Интернационалист болу керек қой, қазақ сияқты. Давай, үш тілді үйрен. А то ертең ағылшын болған кезімізде мен сені қалай ұялмай-қызармай қазақша шақырам. Давай, жарты жылдың ішінде орысша және ағылшынша үретін бол. Қазақша үрмесен де болады. Ол тілді архивке тапсырайық деп жатырмыз.

Осы сәт ауланың шамы жағылып, үйден Қисықтың әйелі шықты.

– Жынынмен сөйлесіп отырсың ба, әй, – деді ол Қисыққа қарап. – Ойбай, мынау итті құшақтап алыпты ғой. Итпен сүйісіп отырсың ба, алқаш? О, Құдай, өмірімде бір есі дұрыс байға жарымайтын болдым-ау!

Дамир ӘБІШЕВ.
Қостанай қаласы

■ СПОРТ

ҚАЗАҚ ЖІГІТІ «ҚЫТАЙДЫҢ БОКС КОРОЛІ» АТАНДЫ

Жыл сайынғы Қытайдың «Бокс королі» чемпионатының 2017 жылғы додасы қорытындыланды. 6 қаңтар күні Хаңжоу қаласында 75 келіге дейінгі салмақта кездесулер өтіп, шынжандық қазақ бокс шебері Токтарбек Таңатқан осы доданың чемпионы Уын Инханды ұтып, «король» чемпиондық белдігін жеңіп алды.

Реорле Daily порталының хабарлауынша, оның бұл жолғы қарсыласы Уын Инханды бұдан бұрын Тяньжинде өткен бокстан ел біріншілігінде 75 келіге дейінгі салмақ санаты бойынша алтын

медаль иегері, сонымен қатар осы турнирдің екі мәрте «Қытайдың бокс королі» атанған.

Ал Токтарбек Таңатқан кейін шыққан боксшы. Ол бұған дейін осы аталған жарысқа қатысып, күміс медаль еншілеген. Оның сол кездегі қарсыласы да дәл осы Уын Инханды болған екен.

Бұл жолғы 8 раундқа созылған айкаста төрешілер 2:1 деген есеппен Токтарбек Таңатқанға 2017 жылғы бокстан Қытайдағы «бокс королі» атағын берген.

qazaquni.kz

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы Жазылу бағасы:

1 айға – қала – 299,29, аудан/ауыл – 317,93
3 айға – қала – 897,87, аудан/ауыл – 953,79
6 айға – қала – 1 795,74, аудан/ауыл – 1 907,58
12 айға – қала – 3 591,48, аудан/ауыл – 3 815,16

ЖҮЛДЫЗДАР БАР СЫРЫН АШАТЫН «ЖҮЛДЫЗДАР ҚҰПИЯСЫ» ЖУРНАЛЫНА ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 74296

«Қазпошта» арқылы Жазылу бағасы:

1 айға – Алматы – 266,51, қала – 273,56, аудан/ауыл – 277,18
3 айға – Алматы – 799,53, қала – 820,68, аудан/ауыл – 831,54
6 айға – Алматы – 1599,06 қала – 1641,36, аудан/ауыл – 1663,08
12 айға – Алматы – 3198,12, қала – 3282,72 аудан/ауыл – 3326,16

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Редакторлар кеңесінің төрағасы –
Қазыбек ИСА

Бас редактор – Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –

Зейнолла АБАЖАН

Бас редактордың орынбасары –

Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

Жауапты хатшы – Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұрлан ӘБДІБЕК (қоғам)

Айнұр АХМЕТ (мәдениет)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:

Астана тілшілер қосыны:

Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:

Нұрсұлтан НҮРМАН

(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:

Айтақын БҮЛҒАҚ (8-702-239-62-99)

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Мырзағали НҮРСЕЙІТ (8-701-771-6496)

Қанат БИРЖАНСАЛ (8-775-323-0850)

Батыс Қазақстан облысы:

Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

(8-701-111-61-05)

Жезқазған қаласы:

Жанат АСАНҚАПИ

(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Сәтбаев қаласы:

Абдолла ДАСТАН

(8-701-1063) 7-20-97, 8-777-302-46-79)

Қарағанды облысы:

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:

Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:

Рахат АЛТАЙ

(8-775-998-15-39)

Маңғыстау облысы:

Сағындық РЗАХМЕТ (8-775-379-84-88)

Оңтүстік Қазақстан облысы:

Әбдіғәппар АЙДАР

(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)

Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:

Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

Атқарушы директор –

Әзірет ЖАРЫЛҚАСЫН

Тарату бөлімі:

Алматыда:

Асхат ТЕЗЕКБАЕВ (8-701-499-27-80);

(8-777-115-13-49)

Астанада:

Көбей ЖЕТІБАЙ (8-775-665-74-10)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЫЛ (8-701-692-1340),

Астанада «Алты Алаш» (87015728847)

дүңгіршіктерінде сатылады

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат

министрлігінде 19.12.2012 жылы тіркелген.

Куәлік №13976-Г (Алғашқы куәлік

№1270-Г, 01.08.2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқа-

расы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз.

Қолжазбалар өңделеді және қайта-

рылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап

береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жа-

салуды шарт.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары

пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер

орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 000

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3

ықшамауданы, К.Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com

www.qazaquni.kz

Кезекші редактор –

Гүлмира САДЫҚ

ТОО «Қазақ үні»

БИН 000540006784

ИИК KZ50856000000385541

АГФ АО «БанкЦентрКредит»

г. Алматы, БИК KСВКЗКХ, Кбе 17

Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында

басылды. Алматы қ., С.Мұқанов к., 223 б.

Көлемі: 6 баспа табақ